

meddobje

XIV

3

FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), ELLOS (161)

PROZA IN POEZIJA: VINKO BELIČIČ (TRST)
DROBNA PROZA (163) * BRANKO REBOZOV
(ARGENTINA), ŽALOVANJE (168) * KAREL RAKOVEC
(ARGENTINA), SONETA O VONJU (169) * LEV
DETELA (AVSTRIJA), VISOKA POLITIKA (171) *
LEV DETELA, KRALJ IZ SENC (177) * VLADIMIR KOS
(JAPONSKA), TRI KANTATE ZA VELIKI TEDEN (184)

DRAMATIKA: T. S. ELIOT, KOKTAJL (2. de-
janje) (slovenil FRANCE PAPEŽ) (187)

ESEJI: ALFONZ ČUK (ZDRUŽENE DRŽAVE), O
ČLOVEŠKI NAPADALNOSTI (222)

PREVODI: LUIS DE CAMOENS – TINE DEBELJAK,
LUZITANCI (Uvod) (231)

ZAPISI: TINE DEBELJAK (ARGENTINA), K UVODU
V CAMOENSOV EP LUZITANCI (235)

OBLETNICE: FRANCE PAPEŽ, ŠE EN PRISPEVEK
V SPOMIN NA TOMAŽA AKVINSKEGA IN TOMIZEM
(237)

UMETNIŠKA PRILOGA: IZ RAZSTAVE OB
20-LETNICI SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE – slikarja
MILAN VOLOVŠEK in METKA ŽIROVNIK

entresiglo

M E D D O B J E

Splošnokulturna revija

Leto XIV

1 9 7 4

Št. 3

IZDAJA SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA, UREDNIK FRANCE PAPEŽ.
ZUNANJA OPREMA FRANCE PAPEŽ, DIAGRAMACIJE ARH. MARJAN EILETZ. -
NASLOV UREDNIŠTVA IN UPRAVE, RAMON L. FALCON 4158, BUENOS AIRES,
ARGENTINA

Revija izhaja štirikrat na leto. Za podpisane prispevke odgovarja avtor. Spisi s psevdonimom se objavijo le, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime. Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 91. publikacija Slovenske kulturne akcije

Tisk tiskarne Editorial Baraga SRL., Pedernera 3253, Buenos Aires

Editor responsable: dr. Valentín Debeljak

Registro Nacional de Propiedad Intelectual No. 1209422

Esta publicación se terminó de imprimir en el mes de mayo de 1975, en los Talleres Gráficos Editorial Baraga SRL, Pedernera 3253, Buenos Aires, Argentina

CORREO ARGENTINO	
SUC. 7 B	
CONCESION 7806	TARIFA REDUCIDA

No volverán -
con la decisión de furor y fuego de la libertad
dejaron su viejo mundo
y empezaron a explotar las arenas,
ciudades y campos, largos caminos
en estas tierras americanas.
Ellos
trasfigurados
vencieron las viejas escenas de la muerte,
en su condición de emigrantes,
pero el tormento quedó
bajo el corazón de los viajeros,
pues el tiempo no es destructor sino preservador.

Ahora todo está determinado
como en un buen poema:
ellos encontraron un nuevo sentido de vida,
no sienten más nostalgia de los primeros años -
ahora calculan y aceptan el dictamen del tiempo,
de día trabajan, escriben y esperan,
de noche piensan y observan.
Alto es el cielo de verano
en su soledad sonora.
Por los caminos están las piedras llenas de dioses
y no es posible encararlos sino con la firmeza,
no huyendo del pasado,
no olvidar la tradición.

La historia puede ser esclavitud,
pero puede ser también liberación -

ellos dejaron su viejo mundo
por un exilio constructivo
y así el amor hacia un país
empieza como apego a nuestra área de acción.
Ellos están de viaje
mientras las circunstancias cambien,
y ésta es una nota de su condición,
de nuestra condición
por la que dejamos la patria
y todo lo que podemos dar es un símbolo
perfeccionado por el tiempo y estas tierras.

DROBNA PROZA

VINKO BELIČIČ

S N E G

VES DAN je po žlebu pozvanjala mrzla deževnica in ni utihnila niti zvečer.

Ko je Janko, rojen v znamenju strelca, prebral svoj horoskop za tekoči teden (»V tvoji ulici spi srce, ki preveč misli nate in čaka«) in ga razumel v svojim letom primernem smislu (»To je sosedov Bubi; zmeraj me čaka pri ograji, da mu kaj prinesem. In kako ostre zobe ima žel«), je izrezal majhen štirikotnik iz lepenke in na eno stran napisal DEŽ; na drugo pa SNEG. Glasoval bo, kaj mu bo prinesla noč, in sicer v treh turnusih s po devet meti. Navdih so mu dala radijska poročila o voljenju državnega predsednika v parlamentu (ki kar ni prineslo zmagovalca).

Vrgel je štirikotnik skoraj do stropa – in ko je padel na tla, je prebral napis: SNEG.

Šel je in veselo zapisal. Potem je kretnjo ponovil, spet pogledal – in malce poparjeno zapisal: DEŽ. Po prvem turnusu je zmagoval dež s pet proti štiri. Po drugem turnusu je zmagoval dež z enajst proti sedem. Toda po tretjem, zadnjem glasovanju je imel dež trinajst, sneg pa štirinajst glasov.

»Trinajst je nesrečna številka. To se pravi: verjetno dežja ne bo, ampak bo v moje veliko veselje prevladal sneg,« je upal.

V tej veri je šel spat. Nič ni naročal ko ponavadi: »Mama, zbudi me malo bolj zgodaj, da bom lahko še malce potučkal!« Tudi ni čul, kako je po polnoči žleb utihnil.

Drugo jutro je iz postelje pogledal skozi okno.

Vse belo.

»Sneg! Mama, sneg!«

Zbudil je vso hišo – in še nikdar ni tako urno vstal in se oblekel.

... Malo pred zatonom je bilo z roba planote videti na morju neznansko velik, temnozlato bleščeč se, slepeč narobe klicaj. Malo kasneje je na rozasto oranžnem, od zatona presvetljenem nebu zasijal skrajno izbrušen prvi krajec – in nad njim prva zvezda. Ceste so se pokrivalo s tenko skorjo in sneg, zažrt v tla, je postajal temnosinji.

Ob tisti uri je Janko videl, da je nov čudovit dan pri kraju. Zadihan od sreče je vlekel sani po hrustljavih tleh proti domu. Osupnil je ob veličastnem blišču med hišami. Vse luči so gorele v novi in stari šoli; javno kopališče, obe banki, občinska hiša – vse je bilo razsvetljeno in v trobojnicah. Kaj se je zgodilo?

»Ti si dočakal sneg in si srečen, država pa novega poglavarja in je tudi srečna,« mu je povedal oče in se skozi nenavaden smehljaj zagledal nekam daleč.

SUPLENTOV »NEGATIVO«

»ČE mi hočeš dobro, mi želi, da bi bil še dolgo zdrav suplent!«

Odhajajoči ti vedro odvrne:

»Ti si tako čvrst, da boš lahko suplent do zadnjega!«

Pomahaš mu. Avto je že vžgan, rdeča zvezdica med LJ in številkami na beli tablici je nenavadno zgovorna, cesta ima do ovinka dvesto metrov, do meje dva kilometra.

Tvoja pot se začne na občinskem zdravstvenem uradu v Starem mestu. V 1. nadstropju: čakaj in plačaj; na drugi številki spet čakaj in poslušaj godrnjanje čakajočih. V 2. nadstropju: čakaj na koncu tesnega hodnika, beri časopis, če ti ga kdo posodi, pogleduj na uro in začudeno odkimavaj. Ne naslanjaj pa se na nobena vrata, da ne omahneš v praznino, če bo hotel kdo iz stranišča! Za krajši čas se smej deklíci v zelenem, ki se hrupno drsa po parketih, nato dvema, trem – ko njih mame, sicer vdano čakajoče kakor ti, sikajo nanje in bliskajočih se oči žugajo...

Nadaljeval boš tešč naslednje jutro na drugem koncu mesta, nekje pod hribom. Pridi, ko je še decembrski somrak in so vrata v poslopje zaklenjena, če hočeš biti med prvimi. Sicer pa še kar gre: stisneš desno pest, v modrozeleno žilo vrh podlahta ti zdravnik zabode iglo, ki izsrka približno dva kubična centimetra krvi. Gledaš jo, temnordečo, svojo, medtem ko ti sestra z vato drgne po ranci in duhaš alkohol. Kot oropan si za nekaj dragocenega, sam sebi se zasmiliš. Koliko je zberejo tam vsako jutro? Vsako leto mora dati suplent približno dva kubična centimetra krvi.

In še tretje jutro, s tretjim tramvajem: fotografiranje pljuč. Sliši se, da prepogost rentgen škoduje zdravju. No, suplent ga bo enkrat na leto že prenesel.

Dokler bo po vseh pregledih prišlo rjavo uradno pismo in bo v njem zapisano »negativo« – in te bo najprej zazeblo, potem pa se boš zavedel, da ta beseda edino tu pomeni nekaj razveseljivega – se boš vzravnal in se za trenutek začutil više od kolegov in kolegic »di ruolo«, ki jih zakon uspava v veri, da je z njihovimi organi vse prav. (Molimo za ljubo zdravje!)

Kakšno olajšanje za povrh, ako prav takrat zašumi iz oblakov in deževnica že naslednji trenutek odplakuje nafto z izmučenih tal in črna belopenasta hiti proti zamreženim požiralnikom!

NA BALKONU

»TAKO gre torej pri vas takšenle dan h koncu,« zamišljeno ugotovi Blaž Lobodnik. »Takšnale junijska nedelja.«

»Pri nas življenje kak dan kar prekipeva. Na šest krajev me je danes vabilo in vleklo od kosila dalje. Pa se nisem mogel odločiti. Ni mi žal. Prišli ste vi. – Le kje jemljete svoj mir?«

»Kar na šest krajev?« se spokojno začudi Lobodnik.

»Da. Prvič: Ivan Mrak iz Ljubljane predava drevi o svoji dramatik; kar vidim: poslušalci se bodo pripeljali z avti, predavatelj bo s postaje primahal peš.«

»Kdor hodi, več vidi in sliši.«

»Drugič: gledališče uprizori v Katoliškem domu igro ‚Moje dete‘, ki jo označuje pripomba ‚Prepovedan vstop mladini pod 18. letom‘. Tretjič: naš vaški kino ima končno na sporedu slovenski celovečerni film ‚Vesno‘, star več ko poldrugo desetletje.«

»Tukaj ste pa zares daleč!«

»Četrtrič: vabljen sem na večerno duhovno obnovo, ker je danes prva nedelja v mescu. Petič: ob 16. uri se je v Mačkovljah – to je onkraj Trsta, že na meji z Istro – začel vsakoletni ‚praznik češenj‘, ki bo trajal do polnoči.«

»Prikrajšal sem vas zanj.«

»Dajte no! In šestič: vinska razstava v Zgoniku, na prisojnem vznožju obmejnih gričev. Že od sinoči, in z brezplačnim plesom.«

»Ne boste mi rekli, da je tolikšna nakopičenost poezije pri vas vsakdanji dogodek.«

Daleč nad Karnijo se na sivem nebu živahno pobliskuje, tudi cikcaki strel se kažejo – ali groma ni čuti iz tiste daljave.

Lobodnik reče po premolku:

»Vi s tega roba Krasa nad morjem, kjer se skušate upirati vsem sovražnim vetrovom, gledate na marsikaj drugače. Bojujete se za obstanek.«

»Prizadevno gojimo drevo, skrbimo zanj, a njegovi najlepši, najboljši sadeži padajo na sosedov vrt. In vendar ne smemo obupati. Obup je prvi med grehi – v isti vrsti z napuhom. Človek je preošaben, da bi sprejel trpljenje – in plane v nič.«

Na prostrani železniški postaji, ki njene visoke sinjkaste obločnice od onkraj streh sijejo do naju, je spet nekdo sporočil nekemu nekaj po zvočniku. (»Assistente Fiume, rientra in ufficio!«)

Lobodnik vnovič prekine molk.

»Pri nas pa se je ustalil družbeni sistem, ki mu nekateri prerokujejo, da bo trajal dvesto let.«

»In da se bo razširil še čez ostalo polovico sveta. Bral sem, vem tudi, kdo je to dejal... Kot človeka me je zmrazilo.«

»Ker je to napovedal nekdanji blesteči svobodnjak Josip Vidmar? – Ta in ona ostrina se bo sčasoma le izbrusila,« tolažil mene in sebe, »čeprav naš rod tega ne bo dočakal.«

Stemnilo se je, a na balkonu ne potrebujeva luči. Ottavio Brussa v gornjem nadstropju ko ponavadi hrupno razglasi konec dneva: drugega za drugim spusti vseh šest rolojev, ki jih bo zajtra ob naznanitvi, da je noč minila, z enako stvariteljsko močjo potegnili gor. Z bližnjih in daljnih cest slišiva vračajoče se nedeljske avte.

»Berem, kako se zgražate nad socialnimi razlikami, ki vpijejo do neba. Grozite novim bogatašem – nekdanj siromakom in revolucionarjem. Besede, besede, besede... poplava besed! Nič se ne bo zgodilo! Še noben sistem ni sam sebe obglavljaj. Oblast mora biti čudovit nektar! Zobje se zasadijo v strd in ne spustijo več. Prepričanje, da se ustvarja popolni svet, svet samih srečnih ljudi, se družijo z osebnimi koristmi od sodelovanja – torej oblast obdržati za vsako ceno. Tako nastane železobetona.«

Kratek molk.

»Tisti z največ masla na glavi se pravočasno izmuznejo čez mejo, kamor naša zakonodaja ne more za njimi,« nekam ranjeno prizna Lobodnik.

»Tujina jih sprejme odprtih rok, saj bodo živeli od lastnega masla – in še drugim bo kaj padlo.«

V dnevni sobi nekdo prižge luč, da sine na balkon, ali ko ne najde nikogar, jo spet ugasa... in je tišina ob koncu dneva.

»Čez vas pihajo vsi vetrovi, to je velika prednost. Primorani ste ostati čuječi in bojeviti. Svoboda vam nalaga velike in posebne dolžnosti.«

To so prave besede! Nekakšna rodovitna žalost me stisne za srce in mi potiša glas.

»Naš rod ima višek dneva že za sabo; zato bomo ostali vsak v svojem kraju. Če pa smo že na tem robu in takšni, potem je očitno božja volja, da gremo v globino in da pokončno ubiramo korake v čas, ki nam je še usojen. To smo dolžni tudi zavoljo tistih, ki prihajajo za nami: da nas ne bodo obsojali kot pokorjenci za naše grehe, češ prejšnje pokolenje se je samo paslo, suvalo je v vime ko tele, ki mu seski nikdar ne dajo dovolj mleka... Biti kos pohujšanju! Vedeti, da množstvo želja samo kali našo srečo! In vpiti, da svet ne ogluši za stvarnost, da zakupniki ne popačijo zgodovine. Zakaj če bomo mi molčali, bodo kamni vpili!«

»Ko bomo mi molčali, bodo mladi vpili. Takšna je moja vera.«

Vnovič zasveti luč v dnevni sobi in osvetli balkon. Ozrem se. Končno je prišla žena! Z Blažem Lobodnikom stopiva noter.

ŽALOVANJE

BRANKO REBOZOV

Po zelenem polju žalujem,
ki so ga na občinski seji
zaznamovali za likvidacijo,
mu včeraj posekali drevje in grme,
vzravнали vzpetine,
zabrisali steze,
razkosali v parcele
in razdelili med tujce,
mu ugasnili živo travnato luč
in mu v srce zabodli stolpnice.
Žalujem po travah, pticah in drevju,
s katerimi sem preplašeno strmel,
kako se je pogrezalo ozemlje sanj,
kajti v moreči praznoti teh krajev
zdaj žvenkajo žage in sikajo sekire,
strašijo traktorji in tulijo sirene,
zdaj so se tu naselili tujci,
ki govore naš jezik nerazumljivo,
gledajo srepo in brezdušno,
se pogovarjajo sami s seboj
in se ljubkujejo s svojimi avtomobili.

In jaz, domačin in živa priča
kako so ugrabili tisočletno last,
jaz se vračam iz preteklosti z dedi
in trepečem pred rajnim očetom,
ki iz groba zahteva, da ga peljem domov,
samo do vrat hočem, šepeče.
Kaj naj mu rečem, kaj pokažem?
Vsi strmimo v sedanost vrtoglavi,
kot sta Adam in Eva strmela v keruba,
ki je na meji raja grozil z ognjenim mečem.
V prihodnost si želim zbežati,
kjer ljudje ne bodo več tujci
in se povrnejo ptice in sanje iz mrtvih,
se na vasi začuje spet fantovski vrisk
in se v silnem zvonjenju iz gorskih strani
dvigne spet sonce iz brezna,
kamor ga je pahnila zahrbtna noč.
Žalujem, ker se je v meni ugreznil svet sanj
in sem ostal sam sredi resničnosti.

SONETA O VONJU

KAREL RAKOVEC

BASEN O DEZERTERJU IN PSU

Goodness is something chosen.

(A. Burgess, A clockwork orange.)

Zleknil se je, iztegnil vrat, med prednje
noge položil glavo, dvignil eno
oko, naperil ga z nenarejeno
brezbrižnostjo v tvoje medene tedne

svobode. Ha, kako malo so vredne
samozavestne zadnjice! Pošteno
je obesiti ovratnik, kot kdor ženo
za oglom pusti, in curniti v zavedne?

Žalim te? Smeš mi bo zrahljal verigo!
Kaj veš ti, duhosledec, naj te bes,
o časti? In če v park pod senčno figo
privede sled duhov in vonjev?

Pes

zehne do pljuč, ko ti krtači dlako.
Zvest skledi in Pavlovu ima rajši tlako.

VINJETA ŽELEZNIH VRAT

... nisem vedel, Smrt,
da si najskrivnostnejša ljubezen.

(A. Gradnik)

Stilizirane vitice ženo iz trdnih
tečajev, vase se zapirajo železne,
križajo vonj in ne vedo, da je ljubezen,
razvežejo se v angela, ki je namrdnil

usta v vstajensko trobento v desnici,
v središču nepovratnih vrat nared
(skoz očesa ribiške mreže ciprese žare),
da iztisne zreli plod okroglih lic.

V obupnem upanju, da bo zveličan,
slabič, dokler ga ni obsijala Smrt, sebičen,
izvil je bič samogoltnim zrcalom labirinta,

spoznal njenih cipresnih stegen vrt, ker noče
zaprta trta priti k trgatvi nerodovitna.
Zakaj Ljubezni ni nič nemogoče.

VISOKA POLITIKA

LEV DETELA

Vročé so južnoameriške noči

Anonimus

PREZIDENT je sovražil vsakršnega tekmeča.

Prezident je bil častni doktor portoriške univerze, član Oxfordskega medicinskega društva, diplomirani medicinec.

Težka leta boja za prakso, družino in ugled so bila za njim.

Sedaj je vodil državo.

Vlak, s katerim sem se skušal pripeljati do njegove prestolnice, je iztiril pet kilometrov pred ciljem.

Sicer pa država ni imela železniških prog in je zato gornji stavek o železniški nesreči neresničen; taka nesreča se je zgodila drugje, v drugi državi, na resničnem vlaku, s katerim pa jaz nisem potoval.

Torej ni tako jasno, ali so gornji stavki resnični. A kaj je sploh resnica?

Zagotovo pa bi se naša zgodba mogla zgoditi. Morda se je celo zgodila, ali pa se ta trenutek godi.

Iz hotela Prezidentovega glavnega mesta je bilo kaj težko prodreti do samotne vile ob morju, v kateri je stanoval doktor Viso.

Rekli so mi, da se je zgodila nesreča.

Toda kakšna nesreča?

Doktor Viso ni bil človek, ki bi silil v nevarnosti.

Političnih nevarnosti pa se je še posebno izogibal.

Kaj se je torej zgodilo?

Iz viharne teme je vstala črna Prezidentova glava z velikimi frankenštanskimi naočniki. Prezident je odprl usta, videl sem Drakušov translunarni zob. Tu je šlo za nekakšno čarovnijo, za zaklinjanje duhov. V svetlobi žarometa se je svetila velika Pre-

zidentova glava. V lobanji je utripala zloveščost možganov in se črnila iz ogromnih, za naočniki biodečih oči. Končno govore, da v tej državi tudi mrtvi živijo naprej, da se vsako noč ob zaklinjanju duhov, ob mračnih pesmih duhovnikov-čarovnikov odpro grobovi in da iz njih vstajajo pravkar umrli v novo življenje. Nekateri govore, da je Prezident že tisoč let star. Morda sploh ni več živ, a še vedno živi.

Ali bi kljub pozni uri mogel še govoriti z doktorjem Visom? S katerim Visom? Tega imena še nismo slišali.

No, s tukajšnjim praktičnim zdravnikom.

Žaromet na policijskem avtomobilu se uperi naravnost v moje oči.

Doktor Viso je vendar živel v tej hiši, ob morju.

Pokažite dokumente!

Tujec! Mi ustvarjamo socialno revolucijo. Mi vztrajamo na zgodovinskem izročilu naših rodov in na posebnih zamislih gospoda Prezidenta.

Ljubite našega Prezidenta?

Seveda ga ljubim, drugače ne bi živel na tem otoku!

To ni otok, to je Država!

Mi bomo pokazali, naša socialna revolucija je merodajna za ves svet. Prezidentove knjige poznajo danes povsod, v Parizu so eno glavnih branj, dnevni pogovor.

Umaknil sem se s tega hudičevega otoka, policistov ni za menoj.

Kaj se je zgodilo?

Je Prezident ubil tega požrtvovalnega zdravnika, saj je znano, da ne trpi tekmecev, šolanih ljudi? Skoraj vse je že pregnal z otoka.

Pravijo, da je prezident mnoge lastnoročno ubil. Ne trpi, da bi ga kdo preživel. Pred njim morajo vsi drugi umreti. Samo sin, njegova genetična kri, ga lahko preživi. Toda ta je še dojenček, a je že bil imenovan za generala in je častni doktor univerze.

Prezident se boji umreti. Vse hoče preživeti. Gre mu za oblast in nadoblast.

Le zakaj sem zašel na ta hudičev otok? Iz daljave slišim nabijanje valov. Pošastna noč. Gotovo so se odprli grobovi in vstajajo mrtvi v novo življenje!

V daljavi zagledam svečavo glavnega mesta. Pred polnočjo bom bržkone že v hotelu.

Premetavam se po ovinkih kačaste ceste. V gorah zamolklo bobni. Bližajo se nove nevihte.

Za menoj zatulijo sirene. Policisti z brzostrelkami me obkrožijo.

Ste poznali gospoda Visa? Doktorja Visa?

Seveda.

Dva črna policista prisedeta.

Premetava nas proti policijski prefekturi.

Veste, doktor Viso ni bil dober človek.

Debeli policist me srepa motri in skuša razbrati odziv mojega obraza.

Veste, doktor Viso ni imel rad našega Psezidenta!

Tega nisem vedel! Menil sem, da se Viso ne vmešava v notranje probleme države, temveč opravlja zgolj svojo zdravniško umetnost.

Doktor Viso je govoril grde reči o našem velikem Prezidentu!

Nič takega nisem vedel.

Res ne? Potem pa povejte, kaj vas je danes pod večer gnalo v Visovo stanovanje?

Da vam po pravici povem, zgolj prijateljsko čustvo. Nič nisem vedel za Visove politične nagibe.

Prosim vas, gospodje, kaj si le mislite! Res cenim gospoda Prezidenta, čeprav nisem državlján vaše države, temveč le gost.

Tako je prav. A vseeno vas moramo povabiti h gospodu načelniku.

Kaj se je zgodilo?

Veste, mi nismo krívi. Doktorju Visu je spodrsnilo na stopnicah. Padel je in se je ubil.

Bom lahko videl njegovo truplo?

Žal ne, gospod. Zaradi nevarnosti epidemij zažigamo vse umrle takoj potem, ko so umrli. Tak je ukaz Prezidenta.

Vedno neznosneje nas premetava preko ceste. V gorah vedno usodneje grmi. Nevihta je že čisto blizu.

Stresa nas čez s kamni tlakovani glavni trg. V ozadju vidim s tanki zastraženo predsednikovo palačo. Z bližnjega griča se smehlja Grand Hotel, moje bivališče, edini mirni, zaščiteni kraj v državi.

Pomikamo se proti prefekturi.

Izstopimo.

Poglejte, prijatelj doktorja Visa!

Proti meni drvi velikanski portret gospoda Prezidenta. Orjaški naočniki me hočejo posiliti.

Gospod Prezident je rekel: Medicina je mati učenosti!

Torej ste ga poznali, doktorja Visa?

Seveda. Saj sem že povedal.

Obžalujemo. Tragična zadeva. Smrt na stopnicah. Žal se je preveč vmešaval v notranje zadeve države. Če ne bi umrl, bi

ga morali izgnati. Bil je ameriški kapitalist, ruski komunistofašist. Takih ljudi tu ne rabimo!

Ni imel rad gospoda Prezidenta!

Vem.

Kdaj pa ste ga spoznali?

Pred tridesetimi leti!

Zanimivo. Pa sta se kaj pogovarjala o gospodu Prezidentu?

Ne.

No, tu vas moram popraviti. Doktor Viso je kritiziral Prezidentovo socialno revolucijo, in to kljub številnim vidnim uspehom.

Nisem vedel.

Nevihta bobni po policijskih oknih. Bliski švigajo čez Prezidentovo sliko. To je noč, v kateri mrtvi vstajajo iz grobov, da bi ponovno živeli!

Dobro. Lahko greste! V sosednji sobi vas bomo samo še za trenutek zadržali, da zabeležimo vaše osebne podatke!

Nasvidenje!

V sosednji sobi je odprt televizijski aparat. Prezident govori. Vsi upirajo oči v migotajočo sliko.

Prezidentov glas grmi čez sobo. Socialna revolucija je na pohodu. Zemlja je odvzeta, nasprotniki poraženi. Zemljo začasno upravlja Prezident sam. Revščina bo izginila. Sicer pa nismo tako revni. To ni res! To govore nasprotniki! Z denarjem odvzete zemlje, ki jo osebno upravljam, bomo kupili novo orožje. Braniti se moramo. Ko bo ljudstvo manj neuko, bo lahko namesto mene upravljalno odvzeto zemljo.

Naša socialna revolucija!

Stari afriški bogovi pridejo nazaj! Stari čarovniki nas bodo popeljali v novo življenje. Mrtvi bodo vstali iz grobov! Mi smo jedro novega sveta, država z veliko preteklostjo, najstarejšo tradicijo in veliko bodočnostjo.

Policisti ploskajo.

Nihče se ne zmeni zame. Sedem na stol.

Vsi so nas pustili na cedilu. Na nikogar se ne smemo več zanesti. Toda to se bo spremenilo. Spoznali bodo naše enkratno poslanstvo. Mi smo kvas sveta, jedro lepše bodočnosti!

Pravijo, da nismo demokracija?

Toda, kaj je sploh demokracija?

Naš način najbolje odgovarja človekovemu življenju, ščiti in plemeniti ga, daje mu varnost in gotovost. Ljudje ne rabijo blebetajoče demokracije, temveč varno, trdno roko v upanja polno bodočnost.

Ta trdna pot v boljšo bodočnost je naša Demokracija.

Zaigrajo državno himno. Vstanem tudi jaz. Kolena se mi šibijo od utrujenosti in živčnosti.

Zapišejo moje osebne podatke.

Odvlečem se na cesto. Čez pločnik šumi dež in izpira umazanijo.

Iz zvočnika hrešči komentatorjev spolzki glas.

Odžene me v neznanski grozi med košata tropska drevesa, šumim skozi soparni zrak od palme do palme. Spodaj na glavnem trgu so ljudje majhni kot mravlje.

Na televizijskem ekranu stojita gospodar in hlapec, razbojnik in njegov pomočnik, in podeljujeta odlikovanja.

V opičjem letu me nosi od palme do palme.

Končno se zavedem.

Prebadajo me kot streli ostre policistove oči. Zdrznem se in krčevito zaploskam.

Čutim, kako se oči umaknejo v temo. Še vedno ploskam, toda sedaj me policist ne opazuje več.

Skozi oblake motno sveti luna in riše mračne sence na obzorje.

Zmagali bomo!

Potikam se po zavutih ulicah.

Le zakaj je moral doktor Viso umreti? Zapustiti bom moral ta prekleti, hudičev otok in se umakniti v domovino.

Tu me še obsodijo špijonaže, ki je nisem zagrešil.

Spet se plazim proti razsvetljenim ulicam v centru mesta. Revščina preklinja iz teme in joka. Kot gromozanski vse podjarmljajoči pokrov pritiska tropska noč na ubogo deželjo.

Prezident pritiska iz oblakov na vse in uničuje vsakršno upanje.

Spet sem v bleščavi električnih luči.

Črke s kričavega plakata me režejo na dvoje.

Prezident na sliki dviga pest in grozi vsem na svetu.

Kjerkoli stopam, povsod me iz drobovja mrzlih hiš zasleduje ostri, kot rafal odsekani Prezidentov glas.

V tej deželi je Prezident nadvse pomembna oseba. Faraon, nezmotljivi mislec, sila, ki se ji ne moreš in ne smeš upreti, če nočeš plačati z življenjem.

Grenak občutek mi prebada notranjost. Le zakaj je moral doktor Viso umreti? Le zakaj te smrti niso javili po radiu in televiziji? Le zakaj so jo zakrili, zamolčali?

Le zakaj doktor Prezident tako silno sovraži vse zdravnike, ko mora vendar sam kot zdravnik vedeti, kako važna je medicinska umetnost za boljše in daljše človekovo življenje? Le zakaj je ubil ali pregnal skoraj vse zdravnike iz države? Samo trije so

še ostali in nič dobrega jih verjetno ne čaka. Doktor Viso, moj dobri, ubogi prijatelj, ti si bil eden zadnjih idealistov na tem otoku!

Drvim skozi noč. Koraki tolčejo po umazanih kamnitih tleh. V daljavi vstaja razsvetljena praznična podoba Grand Hotela, kot da bi bil grad iz pravljice, stavba iz neke druge dobe in nekega drugega sveta.

Divje tečem in skušam uiti neverjetnemu prividu.

Vrtoglavica me meče preko ceste proti hotelu, ki postaja vse večji in večji. V opičjem letu letim nad strehami tega prekletega mesta, nad trumami beračev in upirajočih se delavcev.

Nenadoma začutim, da je z mojo roko nekaj narobe. Natančneje jo pogledam in vidim, da je vsa razcefrana. Kri mi curlja preko srajce.

Zadelo me je, si mislim. Ne bom ušel iz te države.

Z zadnjimi močmi pritavam do hotelskih vrat.

V sprejemnici stojе policisti.

Policijski oficir pristopi k meni in mi reče: „Pazite. Doktor Viso je tragično umrl, padel je po stopnicah in se ubil. Pustite zadevo v miru. Ne stikajte za stvarmi, ki se vas ne tičejo. Razumete? Nesreče ne počivajo.“

Pomikam se do hotelskega bara in kažem natakarju okrvavljeno roko.

„Malenkost, malenkost, krogla vam je samo obdrgnila kožo. Umili vas bomo in vse bo kmalu dobro.“

Končno sem spet v svoji sobi.

Prižgem nočno svetilko in na mizi zagledam strašno stvar.

Stresem se od groze.

Na mizici leži na vidnem mestu prepovedana knjiga „Načini logičnega svobodnega mišljenja“. Branje ali razširjanje te knjige se v Prezidentovi državi kaznuje s smrtjo.

To je zaseda, me spreleti.

Nastavili so mi knjigo, da bi me tem laže obsodili.

V mrzlici prižgem vžigalico in knjigo v kopalnici zažgem.

Ko je popolnoma zgorela, se pomirim.

Nad mojo posteljo se črni velikanski napis „Prezidentova država je predhodnica poznejšega splošnega svetovnega ustroja“.

„Naša Demokracija ni vaša demokracija.“

Pod temi napisi padem v svinčeno spanje.

KRALJ IZ SENC

ciklus pesmi

LEV DETELA

KRALJ IZ SENC

Predigra:

ljubezen in nevarnost na pohodih,
zasenčene oči požirajo temo,
ptiči lete visoko nad pogorji,
dež požira osovraženo nebo.

na vrtu rastejo visoke sence,
les sanja o spremembi bivanja,
barve se plazijo iz aparatov,
film riše zaroto sanjanja.

kralj senc mi je pokazal grad.
zelena roka mu plapola kot zastava.
rdeči pesek pada na moj vrat,
v teh zgodbah sem doma, tu biva moja glava.

Igra:

kralj iz senc, bivanje brez glave,
ko noč polzi pod lunino svečavo,
rdeči pesek me zasipa z ognjem,
ptiči lete visoko nad pogorji,
visoke teme mi rastejo iz oči,
zenice sanjajo spremembo, ki je ni,
barve noči se plazijo iz aparatov,
tema kuje zaroto bivanja avtomatov,
spet stopa kralj po šahovnici iz maha,
že spet je dvignil roko, šteje ure,
pesek polzi v noč, reka teče,

življenje gre, ne vrne se nikoli.
tako šumijo sanje kot žalna zastava,
tako zaspim v zgodbah, ki so moja glava.

SANJE O NESREČI SVETA

ponoči, ko spim,
predro sanje pokrajino:
ponoči, ko bedim,
jadra po sadovnjaku bela ladja:
drevesa se priklanljajo,
veter kotali rdeča jabolka čez obzorje:
ves vrt je silovito morje
in ladja jadra in ladja jadra
in drevesa se priklanljajo
in kapitan kliče JUHEJ
in jabolka so rdeča kot kri
in srebrna ura na cerkvi doni
in čas pada v rosno travo
in kri teče pod lunino svečavo
in ladja jadra in ladja jadra
in kapitan kliče JUHEJ
ALI BO ŠE VETRA ZA NAPREJ
in rdeče žogice se kotale po vrtu
in rdeče vino stoji na belem prtu
in kapitan pije in je od žganja ves nor
in ladja rase v silovit ustroj
in rdeča muzika igra čez dobrave
in nad vrtom v sobi sanjam strašne stave
in kocka pade in ura utihne
in ladja utone in petelin krikne
in na vrtu udari jabolko v rosna tla
in v temi sanjam o nesreči sveta.

STROJ IN SLIKA

televizor sem izklopil, iztaknil sem si oči,
vse spi, po črnini trdoglava luna drvi,
možgani so na delu, v srcu zagledam
VELIKI STROJ,

mimo hiše brezglavo drvi,
ko vse spi, ko luna boljči,
se v mojem srcu premika SLIKA,
VELIKI STROJ drvi po črnini,
drevesa žvižgajo v izgubljeni temini,
vse spi, na postelji sedim
in v temo strmim,
v vetru se zavesa premika,
v moji notranjosti doni BLAZNA SLIKA,
STROJ drvi mimo hiše in strmih dreves,
luna prižiga po temi vratolomni kres;
moje oči je iztaknila tema,
v črnini gledam do dna,
v srcu se premika DIVJA SLIKA,
v moji notranjosti se blazno pomika,
vse spi, ura udarja tri,
po črnini izgubljena luna drvi,
televizor počiva, na stolu sedim
in v temo strmim,
čez glavo mi drvi POGUBNI STROJ,
noč me poziva na smrtonosni boj,
mesečina me reže v dve postavi,
svarilni kljci done po dobravi,
sedim, v oči se mi luna pomika,
na steni visi POGUBONOSNA SLIKA:
stroj se vrti in se divje vrti,
ura stoji, čez stopnice teče kri.

PRED OGLEDALOM

opolnoči sem se videl v ogledalu,
brez maske,
kot sem se rodil iz bilk in prsti,
mesec mi je srepo zrl v oči,
videl sem se torej tak kot sem,
opičji lasje so mi šelesteli v nočnem vetru,
oči so se prestrašeno vrtele,
sive zenice so blazno gledale mesec,
bila je strašna noč spoznanja,
dvignil sem palico
in jo zavihtel proti mesecu,
bil sem velika preplašena gorila

in bil sem prvi človek, ki uporablja orodje,
in palica je treščila čez ogledalo
in ga razbila na tisoč koscev,
moj blazni obraz prve opice
je sijal v nočni tišini.

PRIHOD

strah, ki je pri meni že stoletja,
ta blaznež, ki navija uro
v mojih možganih,
to srce, ki je divje kot kvartopirec,
oh, ta moja norišnica,
pravkar odpiram vrata,
sanje drviijo v temo,
to sem jaz,
zdaj prihajam iz noči,
zdaj sem na cesti,
blaznost me vrtinči čez pokrajino,
srce mi utripa v brezglavi grozi,
možgani se svareče lesketajo,
nevarnost je vsepovsod,
bojim se, in vendar grem,
in vendar prihajam,
čeprav se bo porcelan razletel na tisoč koscev.

MOJA HIŠA – TVOJA HIŠA

v sosednji hiši joče sreča,
v sosednji hiši živi nekdo,
ki ima drugačen obraz,
v sosednji hiši je drugačno življenje:
sosednja hiša je bela,
moja hiša je rumena,
v sosednji hiši so jasnega srca,
v moji hiši je strah doma,
groza se premika čez strop,
globoko v kleti čaka name odprt grob:
v sosednji hiši šumi belo življenje,
v moji hiši usiha rumeno trpljenje.

V NEDELJO

v nedeljo zapustim to vas,
v nedeljo grem tja, kjer me nihče ne pozna,
v nedeljo sem tako srečen,
v nedeljo me ni več,
v nedeljo so vsi na deželi,
v nedeljo pridejo, zato odidem,
v nedeljo mine moje življenje,
v nedeljo se začne nekaj drugega,
zapleteno je to življenje,
vedno gredo v nedeljo na deželo,
v nedeljo občudujejo rastoče žito,
lepe so nedelje, ki jih ni,
moje nedelje so druge,
jaz torej grem, ker pridete,
jaz torej odidem, ker je nedelja,
nedelja me bo umorila,
nedelje so zapletene,
moje nedelje so rumene,
v nedeljo odidem, v nedeljo zaidem.

NOČNI ČAS

ponoči zazveni zvon:
ptič sfrfota z volčjega drevesa.
po sobi doni blazni bron,
onemim sredi temnega plesa.

v sobi živi nočni strah,
spanec je zašil otroku oči.
lasje mu blestijo kot zlat prah,
v postelji pračloveško spi.

pokrijem mu goli vrat,
ujeda petkrat zakriči.
globoko v temi sika gad,
iz nevidne zasede na življenje preži.

otrok pleše v rumenem gozdu,
sanje ga butajo v neznane pasti,
po sobi plešem v mrzličnem ognju,
temačni zvon me rumeno svari.

PRIVID

polnoč je minila,
v nadstropjih življenja počivajo pasti,
v petem nadstropju je utihnil radio,
iz drugega nadstropja zaslišim blazen smeh,
SEDAJ PRIHAJA, SEDAJ PRIHAJA,
vidim ga, črnega zmaja,
črne sanje, črno leto 44,
že spet je tu črni mož
z ogromno torbo,
nočna grožnja iz mladosti,
volkodlak iz temnih kož,
koraki done po hiši,
vsak čas bo tu,
vsak čas me zasliši,
vsak čas me dohiti,
vsak čas me umori:
vse spi. noč je v hiši.
nič se ne sliši.
sanje me vozijo v nove pasti,
črni mož me še vedno lovi.

USPAVANKA

opolnoči zadoni votli rog,
v grozi zajoka umorjeni otrok,
privid zažvenketa v prazni hiši,
čez obraz mi zdrvi opomin,
zbudi me zeleni spomin:
- sin, saj že spim. saj že spim...

tema rožlja preko odsekane glave.
pod repatico migljajo blazne daljave.
beli lasje sijejo v ugasli svečavi,
gospod Blaznež besni v strupeni goščavi:
- sin, saj že spim. zagotovo že spim...

kličem in se ne prikličem,
tema mi grozi s črnim bičem,
zaman je zajokal moj prvi otrok,
danes je sklenjen čarovniški krog,
na violino igram praznih rok,

nikoli ne bo stopil do mojih vasi,
nikoli ne bo odkril moje obledele krvi:
- sin, saj že spim. zagotovo že spim.

doktor Umor divja čez stopnice,
doktor Groza žaga knjižne police,
pri pisalni mizi sedi gospodična Smrt,
svinčnik ji reglja kot strojnica, njegov odtis je grd,
zбудim se, nad mano je zelena repatica,
vidim jo, sestrico, usodno krivico:
poženem se v noč in zadonim.
slišim se ne. zagorim, ko zaspim.

TRI KANTATE ZA VELIKI TEDEN

VLADIMIR KOS

1

MED MRAKOM IN ZORO

Kaj si mi hotel reči včeraj,
dež,
ko si tiho trkal na sobice okna,
brez zvezd,
brez pisma o breskvi cvetoči?
Jaz sem bil čakal.
Z mrtvim pajkom v mreži.
Nikogar ni več bilo v bambusov šelestenje.
Pes se je jokal nad morjem.

Zdaj bo že skoraj zoro našel
svit.
Čez zaslon papirnat bo švignil ves zlat
njegov krik.
In meni bo krajše čakanje.

2

DREVO SUÓ

Drevo suó,
med zadnjimi razpadlimi stvarmi
na vdove vrtu
med težkimi aprilskimi oblaki,
vijolično,
premišljeva je, v zrak smehlja je se,

drevo neplodno –
kako si zvedelo za plodne čase?

Je veter pel
od ponedeljka tja do senc sobot,
ves smrtni teden?
Ker Božji Sin je zdaj Nesmrtni Človek.

Suó, suó.
je veter bral ti zvitek, poln prerokb,
kako sam Bog bo
v resničnem raju ljubkoval rastline?

Držeč navzgor,
v vijoličnem kimóno, z vzorci zvezd,
živeče ceste,
grajene z drobci vrta s strto vazo –
drevo suó,
kako si bolj resnično kakor jaz!
Odkrij srce mi,
ki slavčki mu pojó s srebrnim glasom.

3

MED MRAKOM

Tema se z mesca leščerbo na roki
v potok sklanja.
V kristalni krsti spi za vedno
češnjev cvet.

Tema ga z mesca leščerbo vprašuje:
Ali sanjaš?
In ve, da veter s stekla briše
zvok besed.

Tema majavo gre čez most iz hribov,
most iz kamna.

A z mojih strun še zmeraj vriska
češnjev cvet.

Japonski slavčki žgolijo od jutra do mraka, a ne ponoči. Ime drevesa suō je treba izgovoriti v dveh zlogih s poudarkom na -ō; je pravzaprav tanko, tanko drevesce in, verjemite mi, temno vijolične barve; listi se rode šele, ko cvet odpade.

DREVO SUO

Drevo suō
suō suō suō suō suō suō
suō suō suō suō suō suō
suō suō suō suō suō suō
suō suō suō suō suō suō
suō suō suō suō suō suō

THOMAS STEARNS ELIOT

KOKTAJL
(THE COCTAIL PARTY)

komedija

Poslovenil **FRANCE PAPEŽ**

DRUGO DEJANJE

NEKAJ TEDNOV POZNEJE. ZJUTRAJ.

SIR HENRY HARCOURT - REILLY PRI PISALNI MIZI V
SVOJI POSVETOVALNICI V LONDONU.
PRITISNE NA GUMB.
VSTOPI BOLNIČARKA-TAJNICA S PAPIRJI.

REILLY

Gospodična Barraway, še enkrat bi želel ponoviti
navodila glede treh sestankov za danes popoldne.
Razumeli boste, kako važno je
preprečiti vsakršno srečanje.

BOLNIČARKA

Jasno ste nakazali, sir Henrik:
sestane s prvim pacientom bo ob enajstih.
Počaka naj v sprejemnici,
tako j nato ga boste sprejeli.

REILLY

Takoj ga bom sprejel. In naslednji?

BOLNIČARKA

Počaka naj v sosednji sobi,
kot ponavadi. Prišla bo četrť ure kasneje,
morda jo boste pustili čakati.

REILLY

Ali pa ona mene.
A mislim, da bo točna.

BOLNIČARKA

Brž ko bo prišla,
vas bom poklicala po telefonu. Nato naj počaka,
dokler trikrat ne pozvonite.

REILLY

Pa tretji pacient?

BOLNIČARKA

Počaka naj v manjši sprejemnici
in ni treba, da vas obvestim, kadar pride.
Ko nato pozvonite, pospremim prva dva
in ko bosta že zunaj...

REILLY

Prav, gospodična Barraway. To je za zdaj vse.

BOLNIČARKA

Gospod Gibbs je tukaj, sir Henrik.

REILLY

Recite mu, naj vstopi.

(BOLNIČARKA ODIDE, SKORAJ NATO VSTOPI ALEKS.)

ALEKS

Kdaj je sestanek s Chamberlaynom?

REILLY

Ob enajstih -
kot dogovorjeno. Ni veliko časa.
Povejte, ste imeli kakšne težave
ko ste ga prepričevali, da sem jaz pravi zdravnik zanj?

ALEKS

Težave? Ne. Celo nestrpen je bil,
ker je moral čakati štiri dni na sprejem.

REILLY

Potrebno je bilo počakati,
da mu je uplahnil odpor. Zanima me,
če zaupa vašemu mnenju.

ALEKS

Da. Slepo.
Ne zato, ker bi me imel za zelo razumnega,
marveč zato, ker misli, da sem dobro poučen človek, ki ve
tako za dobrega zdravnika, kot za dobro trgovino.
Poleg tega pa bi bil šel h kateremukoli zdravniku,
da ga le ni priporočila žena.

REILLY

Njej sem že jaz izrecno naročil,
da mu ne sme omeniti mojega imena.

ALEKS

Običajna previdnost. Zdaj je ves zmagoslaven,
misleč, da jo je ukanil.
Predstavlja si že, kako se bo kesala,
kadar ga boste napotili v kakšno zdravilišče,
kamor ona ne bo mogla z njim. Uživa v svoji bolezni.

REILLY

Tako mu bolezen nudi dvojno ugodje:
odmik od sebe in prepričanje, da je boljši od žene.

ALEKS

Ali ne tudi pobeg od nje?

REILLY

Ne, pobegniti ne želi.

ALEKS

Zdaj živi v klubu.

REILLY

Da. Od tam je tudi pisal.

Da... da, naj pride.

ALEKS

Danes bo precej posla.
Po stranskih stopnicah se umaknem.
Vrnil se bom, ko bodo že vsi odšli.

REILLY

Da, ko bodo odšli.

(ALEKS ODIDE PRI STRANSKIH VRATIH. –
BOLNIČARKA PRIPELJE EDVARDA.)

EDVARD

Sin Henrik Harcourt – Reilly...

(OBSTANE IN STRMI V REILLYJA.)

REILLY

Dober dan, gospod Chamberlayne!
Sedite, prosim. Ne bom vas zadrževal.
– Torej, gospod Chamberlayne?

EDVARD

Preden sem vstopil,
mi je prišlo na misel, da bi mogli biti vi isti,
a sem zavrnil to kot nov znak boleznosti.
Da, moral bi vedeti in ne priti
po priporočilu nekoga, ki vas ne pozna.
A Aleks zna prepričati. Njegova priporočila
trgovin so bila vedno zadovoljiva.
Oprostite, a je res pravi bedak.
Rad bi vedel... pa saj ni važno.
Bolje, da že zdaj odidem.

REILLY

Ne. Sedite, prosim, gospod Chamberlayne.
Ne boste odšli, zato je bolje, da sedete.
Hoteli ste nekaj vprašati.

EDVARD

Da. Ali vas je takrat, ko ste prišli k nam,
moja žena povabila v goste –
kakor sem domneval – ali pa je po vas poslala?

REILLY

Ne bi rekel, da bi me bila povabila;

IZ UMETNISKE RAZSTAVE OB 70. LETNICI

gospa Chamberlayne ni vedela, da bom prišel.
Vedel pa sem, da bom našel tam vas in v kakšnem stanju
vas bom našel.

EDVARD

Vendar... ste že prej poznali mojo ženo?

REILLY

Da, poznal sem jo.

EDVARD

Torej je vendarle past!

REILLY

Ne imenujte tega past.

A če je kje kakšna past, ne morete iz nje.

Torej... je bolje, da sedete.

Upam, da je stol udoben.

EDVARD

Ali ste vedeli,

kaj se je zgodilo, preden sem vam povedal?

REILLY

Da, tako je. A pojdiva k stvari;

pustiva zaenkrat to vprašanje.

Povejte mi najprej, glede katerih težav

si želite moje poklicno mnenje.

EDVARD

Mislím, da vas ne smem grajati, ker ste mi vrnili ženo;

kajti zdi se mi, da ste me skušali prav vi prepričati,

da mi je bolje brez nje. Vendar, ali niste spoznali,

da se jaz nisem mogel odločiti?

REILLY

In če bi vam ne pripeljal žene, gospod Chamberlayne,
ali menite, da bi bilo zdaj bolje?

EDVARD

Res ne vem, a težko, da bi bilo slabše.

REILLY

Moglo bi biti mnogo slabše. S svojo odločitvijo

bi mogli uničiti troje življenj. Zdaj jih je dvoje,

a vi ju lahko še vedno rešite uničenja.

EDVARD

Govorite, kakor da bi bil jaz zmožen dejanj.
Če bi bilo tako, mi ne bi bilo treba iti k vam,
niti h komu drugemu. Prišel sem kot bolnik.
Če vas moj slučaj ne zanima, grem lahko kamor koli drugam.

REILLY

Ali imate vzrok, da mislite, da ste bolni?

EDVARD

Zdi se mi, da bi moral zdravnik to sam vedeti,
ali pa vsaj preiskati znake bolezni.
Dvoje oseb mi je svetovalo zadnji čas
skoraj z istimi besedami, naj bi šel k zdravniku.
Rekli sta – skoraj spet z istimi besedami –
da sem na robu živčnega zloma.
Jaz nisem opazil, vendar če so drugi to videli,
bi dejal, da je bolje iti k zdravniku.

REILLY

Izraza „živčni zlom“ jaz ne uporabljam:
lahko pomeni skoraj vse.

EDVARD

Spoznal sem,
da je moj primer precej neobičajen.

REILLY

Vsak primer je edinstven in vendar sličen drugim.

EDVARD

Ali je kakšno zdravilišče, kamor pošiljate
meni podobne bolnike in kjer jih sami opazujete?

REILLY

Nagli ste, gospod Chamberlayne.
Za razne vrste bolnikov so različna
zdravilišča. Za nekatere
je zdravilišče še najmanj primeren kraj.
Preden pa se odločimo, kaj je storiti z vami,
moramo najti, kaj vam je.

EDVARD

Dvomim, da bi imeli kdaj sličen primer.
Jaz sem opustil vsako vero v svojo osebnost.

IZ UMETNIŠKE RAZSTAVE OB 20 - LETNICI
SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE

MILAN VOLOVŠEK – PAMPLONA V RDEČEM

MILAN VOLOVŠEK – MATI

REILLY

Bogmeda, to je resno. Zelo splošna bolezen,
res, zelo pogosta.

EDVARD

Spominjam se: v otroških letih...

REILLY

Jaz pričenjam pri sedanjem stanju
in grem nazaj tako daleč, kakor se mi zdi potrebno.
Glejte, vaši spomini iz otroških let
bi bili v sedanjem duševnem stanju
pretirani in ponarejeni. Poskrbeli bi
za čudovite sanje, samo da bi me prepričali.
Pripravil bi vas lahko, da bi se predali
kakršnemu koli sanjarjenju, a to bi godilo vaši domišljavosti
in vam vzbujało začasni občutek, da ste zanimivi.

EDVARD

A mene kar muči občutje lastne nepomembnosti.

REILLY

Točno. Mogel bi vam dati občutje važnosti
in vi bi imeli to za čudežno ozdravljenje,
a povzročali bi neprestano toliko zla,
kolikor bi vam bilo le mogoče – dokler bi ne padli v nesrečo.
Polovico gorja na svetu
so krivi ljudje, ki hočejo biti važni.
Nimajo namena škoditi in krivica jih ne zanima,
ker je ali ne opazijo, ali pa jo opravičujejo,
da se tako laže predajajo večnemu naporu,
misliti dobro o sebi.

EDVARD

Če sem jaz tak,
sem moral povzročiti že ogromno zla.

REILLY

Ne toliko, kakor bi vam ugajalo misliti,
ampak samo, vzemimo, v mejah vaših skromnih možnosti.
Poskusite mi razložiti zdaj, kaj se je zgodilo, odkar sem
bil pri vas.

EDVARD

Uvidel sem, da sem želel ženo nazaj

samo zato, ker me je ona pripravila v to.
Komaj sva bila četrtr ure skupaj,
sem že začutil jasno in določno,
morda prvokrat tako določno,
vso nasilnost in nestvarnost vloge,
ki mi jo je vedno nalagala
s trmasto, podzavestno in nečloveško silo,
ki jo imajo nekatere ženske. Brez nje je bila praznina.
Ko sem spoznal, da me je zapustila, sem začel razpadati,
nehal sem obstajati. To mi je ona povzročila.
Ne morem živeti z njo – to je zdaj nevzdržno –
in ne morem živeti brez nje, kajti onemogočila me je,
da bi imel lasten obstoj.
To je povzročila v petih letih skupnega življenja!
Ne morem več živeti drugače,
kot pod njenimi pogoji. Sam moram biti,
a ne v istem svetu z njo. Zato vas prosim,
napojite me v vaše zdravilišče. Ali bi lahko bil sam?

(ZAZVONI TELEFON.)

REILLY

(V SLUŠALKO.)

Da.

(EDVARDU)

Da, tam bi mogli biti sami.

EDVARD

Dvomim,
da ste razumeli, kar sem pravkar govoril.

REILLY

Potrpite z menoj, gospod Chamberlayne.
Mnogo se naučim, če vas samo opazujem
in vas pustim, da govorite, kolikor se vam zljubi.
Zabeležim si, kar mi ne poveste.

EDVARD

Nekoč sem doživel višek telesne bolečine,
a zdaj vem, da obstaja še hujše trpljenje.
Presenetljivo je – če je nekdo lahko presenečen, –
da me ni strah telesne smrti,
a to duševno umiranje je strašno.
Razumete, kaj trpim?

REILLY

Razumem, kaj hočete reči.

EDVARD

Nimam več lastne dejavnosti.
Prišel sem k vam in to je zadnja odločitev,
ki sem jo bil zmožen storiti. Zdaj sem v vaših rokah.
Nadaljnih odgovornosti ne morem prevzeti.

REILLY

Mnogi bolniki mislijo tako.

EDVARD

Ali me boste napotili sedaj v zdravilišče?

REILLY

Nič drugega mi nimate več povedati?

EDVARD

Kaj naj bi vam še povedal?
Niste hoteli poslušati mojih mladostnih zgodb.

REILLY

Ne, nočem poslušati vaših mladostnih zgodb.

EDVARD

Torej, ali me boste poslali v zdravilišče?
Domov se ne morem vrniti. V klubu
nam ne dovolijo ostati več kot sedem dni.
Nimam dovolj poguma, da bi šel v hotel,
in razen tega potrebujem tudi nekaj srajc.
Vi bi lahko sporočili ženi, naj mi pošlje moje stvari,
vendar pa ji ne smete povedati, kje sem.
Ali je zdravilišče daleč?

REILLY

Seveda, dolga pot je.
A preden zdravim bolnike, kot ste vi,
moram vedeti mnogo več o njih,
kakor pa mi oni sami lahko povedo.
Večkrat se zgodi, da je bolnik
samo sestavni del celotnega položaja,
ki ga moram preiskati. Redki so bolniki,
ki bi bili bolni samo iz sebe.
Pred kratkim sem imel bolnika,
čigar položaj je precej sličen vašemu.

Sprejeti morate nekoliko nenavaden postopek:
seznaniti vas hočem s tem bolnikom.

EDVARD

Kaj nameravate? Kdo je ta bolnik?
Vse to se mi zdi precej nestrokovno vedenje –
o svojem slučaju ne bom razpravljajal pred nikomur drugim.

REILLY

Nasprotno. To je edini način,
kako je mogoče razpravljati. Meni niste povedali nič.
Imeli ste priliko govoriti
in prepričali ste me, da ste si izmislili svoj primer,
takorekoč med razgovorom.
Preden vstopi odvetnik v sodno dvorano,
mora poznati svojo zadevo.

EDVARD

Končno pa sem svoboden, da lahko odidem.
In to nameravam. Odločil sem se, da bom odšel v hotel.

REILLY

Prišli ste k meni, gospod Chamberlayne,
prav zato, ker niste svobodni. Jaz vam morem dati tisto –
vašo svobodo. To je moja zadeva.

(BOLNIČARKA PRIVEDE LAVINIJO.)

A tu je drugi bolnik.

EDVARD

Lavinija!

LAVINIJA

Sir Henrik!
Rekla sem, da bom prišla, da bi se pogovorila o mojem možu,
nisem pa rekla, da sem pripravljena, sestati se z njim.

EDVARD

Niti jaz nisem pričakoval, da te bom srečal, Lavinija.
Temu se reče zelo nečastna zvijača.

REILLY

Poštenost pred častjo, gospod Chamberlayne.
Sedita, prosim, oba. Gospa Chamberlayne,

vaš mož želi iti v zdravilišče
in to je stvar, ki se gotovo tiče tudi vas.

EDVARD

Ne bom šel v zdravilišče,
ampak v hotel. Prosim te, Lavinija,
bodi tako dobra in pošlji mi nekaj perila.

LAVINIJA

V kateri hotel?

EDVARD

Ne vem – hočem reči,
to ni važno.

LAVINIJA

V tem primeru, Edvard,
tudi perilo ni važno.

(REILLYJU.)

Upam, da ga boste poslali v isto zdravilišče,
kot ste mene. Gotovo ga je bolj potreben kot jaz.

REILLY

Veseli me, da gledate stvar v tej luči –
vsaj za trenutek. Ampak, gospa Chamberlayne,
saj vi nikoli niste bili v mojem zdravilišču.

LAVINIJA

Kako? Prosila sem vas, da me pošljete tja,
in vzeli ste me s seboj. Če tisto ni zdravilišče,
kaj je tedaj?

REILLY

Nekakšen hotel. Zavetišče
za ljudi, ki mislijo, da so potrebni oddiha
po vsakdanjem trudu. Vrnejo se poživljeni,
in če mislijo, da so bili v zdravilišču,
je to že razlog, da jih res ni treba pošiljati tja.
Ljudi, ki zares potrebujejo moje zdravilišče,
ni lahko prevariti.

LAVINIJA

Ste mar zli duh,
ali blazen burkež?

EDVARD

Odložil bi se za drugo,
brez pridevka „blazen“.
Zakaj naj bi t i šla v zdravilišče?
Ne poznam človeka,
ki bi bil duševno bolj zdrav, kot ti.
Bolj si trdna, kakor . . . bojna ladja. To me je pritiralo do
blaznosti.

Da, jaz sem potreben zdravilišča,
pa ne bom šel tja.

REILLY

Imate prav, gospod Chamberlayne.
Vaš primer ni za moje zdravilišče,
preveč ste bolni.

EDVARD

Preveč bolan?
Dobro, bom pa šel v kak predmestni penzion in bom tam
bolan.

LAVINIJA

Ne boš se navadil, Edvard. Poznam
hotel v New Forestu . . .

EDVARD

Čisto po tvoje, Lavinija:
vedno veš za kaj boljšega.

LAVINIJA

Dobro veš, Edvard, da sem bolj praktična
kot ti

EDVARD

Da, to si mi že ničkolikrat dejala.
Rad bi te videl, kako bi izpolnila obrazec za davčno prijavo.

LAVINIJA

Ne bodi smešen, Edvard. Če pravim, da sem praktična,
mislim na praktičnost v stvareh, ki so zares važne.

REILLY

Smem prekiniti to zanimivo debato?
Oba sta zelo bolna. Da pa je bolnik

primeren za m o j e zdravilišče,
se morajo pojaviti razni skupni znaki, popolni do določene
stopnje.

Eden teh znakov je odkritosrčnost;
ta je navadno tudi vzrok pacientove bolezn.

LAVINIJA

Nihče bi ne dejal, da je moj mož odkritosrčen.

EDVARD

In jaz bi tega ne mogel iskreno reči o t e b i , Lavinija.

REILLY

Čestitam vajini bistrumnosti.
To naklonjeno medsebojno razumevanje
vaju bo nagnilo, da bosta cenila, kar vama bom povedal.
Nikdar se ne trudim z navadnimi hinavci,
niti ne z neozdravljivimi, naivnimi nedolžneži.
Moji bolniki varajo sami sebe, kakor vidva,
a nikdar ne dosežejo uspeha. Vidva hlinita,
da sta me prišla vprašat za svet; oba pa sta mi hotela
vsiliti lastno diagnozo in predpisati svoje zdravljenje.
A čim se izročita mojim rokam,
se bosta vdala mnogo bolj, kot sta si mislila.
To zato, ker sta mi poskušala lagati.

LAVINIJA

Nisem prišla sem, da bi me žalili.

REILLY

Prišli ste sem, kjer je beseda žalitev brez pomena.
Potrpeti morata. Vse, kar sta mi povedala,
je bilo dovolj: opisala sta svoja čustva –
vsaj nekatera od njih, – opustila pa sta važna dejstva.
Poglejmo najprej vašega soproga.

(EDVARDU)

Vi ste mi lagali,
ko ste prikrivali svoje razmerje z gospodično Coplestonovo.

EDVARD

To je neznosno! Moja žena ni nič vedela o tem.

LAVINIJA

Oh, Edvard, da sem tudi slepa,
dovolj je ljudi, ki bi mi lahko povedali.
Dvomim, da je kdo, ki bi tega ne vedel.

REILLY

Da, eden je bil. A vi, gospa Chamberlaynova, ste me skušali prepričati, da vas je to odkritje pahnilo v stanje, ki mu pravite živčni zlom.

LAVINIJA

Čista resnica! Čeprav sem delno že okrevala, sem bila docela izčrpana.

REILLY

Res, bili ste docela izčrpani.
In res je tudi, da ste že nekoliko okrevali.
Pozabili pa ste povedati, da je bila vzrok vaše tesnobe nezvestoba vašega ljubimca, ki se je nenadno, prvič v življenju resno zaljubil v žensko, na katero ste bili vi upravičeno lahko ljubosumni.

EDVARD

Dobro, Lavinija. To je prav zanimivo.
Kaže, da si ti prikrivala mnogo bolj uspešno kot jaz. Radoveden sem, kdo bi bil.

LAVINIJA

Kar povejte mu.

REILLY

Mladenič, ki mu je ime Peter.

EDVARD

Peter? Kateri Peter?

REILLY

Gospod Peter Quilpe
je bil pogosten gost pri vaju.

EDVARD

Peter Quilpe!
Peter! Sijajno, Lavinija!
Čestitam. Nikogar nisi mogla izbrati,
na katerega bi bil lahko manj ljubosumen.
Pa ti potem še pride k meni in mi zaupa tisto o Celiji!
Kaj tako zabavnega še nisem slišal,
najboljša šala, kar sem jih kdaj ujel.

LAVINIJA

Nisem vedela, da imaš tak smisel za humor.

REILLY

Prvo dobro obetajoče znamenje.

LAVINIJA

Kako ste zvedeli vse to?

REILLY

Ne morem povedati.

Imam poseben način zbiranja podatkov
o svojih bolnikih. Ne zahtevajte, prosim, da vam ga
razkrijem;
stvar poklicne etike.

LAVINIJA

V vašem današnjem ponašanju
sem opazila kaj malo poklicne etike.

REILLY

Prav ste zadeli.

A naj pripomnim, da se moja odkritja o vama
prav nič ne oslanjajo na to, kar sta mi zaupala.
Vsa poročila, ki sem vama jih navedel,
sem prejel iz drugih virov.

Gospa Chamberlaynova, ko ste bili pred dvema mesema tu,
me ni zadovoljila vaša razlaga
očitnih znakov vaše čustvene vznemirjenosti;
zato sem začel poizvedovati.

EDVARD

Dva mesca že,
kar živčno pešaš? Pa da nisem opazil?

LAVINIJA

Kaj boš opazil! Mene nisi nikdar opazil.

REILLY

Obema bom pokazal,
koliko skupnega imata. Da, mislim,
da sta izredno primerna drug za drugega.
Ko ste mislili, gospod Chamberlayne, da vas je žena

zapustila,

ste presenečeni in osupli odkrili,
da v resnici niste ljubili gospodične Coplestonove...

LAVINIJA

Moj mož ni nikdar nikogar ljubil.

REILLY

In da se ne bi niti najmanj žrtvovali
zanjo. To je ranilo vašo nečimrnost.
Domišljali bi si radi, da ste strastno zaljubljeni.
Teda pa spoznanje, kot je dobro pripomnila vaša žena,
da niste še nikdar nikogar ljubili;
to je bil tudi povod za sumnjo, da niste zmožni
ljubiti. Nekaterim ljudem
vznemirja sum, da niso zmožni ljubiti,
njihovo samoljubje, medtem ko vzbuja drugim,
navadnejšim, strah pred impotenco.

LAVINIJA

Trdo srce imaš, Edvard.

REILLY

To vi pravite, gospa Chamberlaynova.
Zdaj pa poglejmo vašo plat za zadeve:
Ko ste odkrili, da se je vaš mladi prijatelj
(čepav ste pri sebi vedeli, da vas ne ljubi,
in ste se vedno čutili ponižano ob zavesti,
da ste ga v to stanje prisilili),
ko ste, pravim, odkrili, da se je vaš prijatelj
resnično zaljubil v gospodično Coplestonovo,
je nedvomno minilo precej časa,
preden ste si hoteli to priznati, čepav ste morda
vi prej vedeli kot on. Predstavljali ste si,
sumim, toliko časa, kakor ste mogli,
da stremi on za višjim družbenim položajem,
kakor pa je bil ta, da bi bil vaša ljubimec.
Ko ste se znašli ob dejstvu, da so bila njegova čustva do nje
drugačna od teh, ki ste mu jih vzbudili vi –
je prišel udarec; vi ste hoteli biti ljubljene.
Uvideli ste, da vas še nihče ni ljubil,
in pričeli ste se batiti, da vas nihče ne more ljubiti.

EDVARD

Pričenjaš se mi smiliti, Lavinija.

Veš, res težko te je ljubiti –
ne vem, zakaj. Misil sem, da sem jaz kriv.

REILLY

Upam, da začenjata spoznavati,
koliko imata skupnega. Pri obeh ista osamljenost.
Mož, ki uvidi, da je nezmožen ljubiti,
in žena, ki spozna, da je ne more nihče ljubiti.

LAVINIJA

Zdi se mi, da bi bilo to, kar imava skupnega,
ravno dovolj, da se zasovraživa.

REILLY

Naj vama bo to rajši vez, ki vaju družī.
Dokler sta še v stanju nejasnosti,
lahko rečete vi: „on bi ne mogel druge ljubiti“,
in vi: „nje bi nihče ne mogel ljubiti“.
Lahko bi se tako obtoževala svojih napak
in preprečila medsebojno sporazumljenje.
Zdaj morata oba stavka samo obrniti
in ju združiti.

LAVINIJA

Je to mogoče?

REILLY

Povem vama: če bi koga od vaju poslal v zdravilišče
takšna, kot sta prišla,
bi bilo strašneje, kot pa si predstavljata;
kajti prepuščena bi bila temu, kar bi prinesla s seboj:
sencam hrepenenja po željah. Žrtvi bi bila
vragov, ki se dokopljejo do polnosti moči takrat,
ko vaju pridobe zase.

LAVINIJA

Kaj naj storiva, Edvard?
Ne moreva ne naprej, ne nazaj.
Kaj zdaj?

REILLY

Na to vprašanje sta že odgovorila,
čeprav ne razumeta pomena tega, kar sta rekla.

EDVARD

V vsem slabem morava najti kaj dobrega, Lavinija.
To hoče reči.

REILLY

Kadar boste spoznali, gospod Chamberlayne,
da prav to vsi iščemo,
razen seveda svetniki – takšni, ki gredo
v zdravilišče, – boste pozabili ta rek
in s pozabo bo prišla tudi sprememba.

LAVINIJA

Če želiš v hotel, Edvard,
v New Forestu je eden. Lastnik,
ki ga je pravkar prevzel, je Aleksov prijatelj.
Lahko bi šla s teboj, potem pa te pustim tam
samega, če tako želiš. . .

EDVARD

Ne morem tako daleč.
Prihodnji ponedeljek imam razpravo.

LAVINIJA

Boš ostal tedaj v klubu?

EDVARD

Ne, tam ne morem ostati.
Jutri moram ven – a kako si vedela,
da sem živel v klubu?

LAVINIJA

Še imam nekaj čuta odgovornosti, Edvard!
Nesti sem ti hotela tja nekaj srajc.

EDVARD

Mislim, da bi šel lahko domov.

LAVINIJA

Varčujva tedaj in vzemiva taksi.
Bi ga rad še kaj vprašal, Edvard?

EDVARD

Da,
a težko je reči.

LAVINIJA

A jaz želim, da ga vprašaš.
Tako te vsaj nekaj lahko prosim.

EDVARD

Gre za bodočnost . . . drugih.
Nočem graditi na razvalinah drugih ljudi.

LAVINIJA

Točno. Tudi jaz bi nekaj vprašala.
Sir Henrik, ste vi razposlali brzojavke?

REILLY

Odgovorimo najprej vašemu možu.

(EDVARDU)

Ni vaša stvar, očistiti si vest,
marveč naučiti se, kako jo prenašati oteženo.
Z bodočnostjo drugih pa se ne ukvarjajte.

LAVINIJA

S tem ste odgovorili tudi meni.
Onadva bi nama morala povedati, da sta se odločila.

EDVARD

Nama imate še kaj povedati, sir Henrik?

REILLY

Ne. Kot zdravnik nič več.

(EDVARD IZVLEČE LISTNICO. REILLY DVIGNE ROKO.)

Moja tajnica vam bo poslala račun.
Pojdita v miru in prizadevajte si za svojo rešitev.

(EDVARD IN LAVINIJA ODIDETA.)

(REILLY SE ZLEKNE V NASLONJAČ. KO ZAZVONI V TELEFONU
VSTANE.)

Tako? . . . Seveda. Pridi sem.

(JULIJA VSTOPI SKOZI STRANSKA VRATA.)

Spodaj čaka.

JULIJA

Vem, Henrik. Jaz sem jo pripeljala.

REILLY

Tako? Pa ji menda nisi povedala, da si bila prej pri meni?

JULIJA

Seveda ne. Pustila sem jo pred vhodom,
s taksijem pa sem se zapeljala okrog ogla;
tam sem za trenutek počakala, nato pa neopazno vstopila
pri zadnjih vratih.

Samo povedat sem ti prišla, da je po mojem pripravljena
na odločitev.

REILLY

Se je pomišljala?
Si zato prišla z njo?

JULIJA

Ni se pomišljala.
Le nezaupna je bila; ne more verjeti,
da jo boš res razumel.

REILLY

Tako je navadno.

JULIJA

In misli, da ne zasluži, da bi jo razumel.

REILLY

To je pa nenavadno.

JULIJA

Vstani, Henrik.
Ne bodi tako utrujen. V sosednji sobi bom čakala;
ko bo odšla, pridem spet.

REILLY

Da, ko bo odšla.

JULIJA

Bo Aleks tu?

REILLY

Da, tu bo.

(JULIJA ODIDE SKOZI STRANSKA VRATA.
REILLY PRITISNE NA GUMB; BOLNIČARKA PRIVEDE CELIJO.)

REILLY

Gospodična Celija Coplestone?... Sedite, prosim.
Mislim, da ste prijateljica gospe Shuttlethwaitove,

CELIJA

Da, Julija . . . gospa Shuttlethwaite
mi je svetovala, naj grem k vam. – A zdi se mi,
da sem vas nekoč že videla, mar ne? . . . Seveda.
A nisem vedela . . .

REILLY

Ničesar vam ni treba vedeti.
Tam sem bil na prošnjo gospe Shuttlethwaitove.

CELIJA

Zdaj je stvar še bolj zapletena. A vendar,
nočem vas zadrževati. Bojim se,
da si boste mislili, kako zapravljam vaš čas.
Menim, da so ljudje, ki pridejo k vam,
bolni, ali pa imajo utemeljen razlog,
da vas žele videti. Jaz ga nimam.
Iz obupa sem prišla sem; ne bom užaljena,
če mi kratko in malo rečete, naj spet odidem.

REILLY

Večina mojih bolnikov, gospodična Coplestone,
pričenja z nadrobno razlago, kaj jim je
in kaj naj jaz storim. Docela so prepričani,
da so živčno uničeni – kot pravijo –
in navadno mislijo, da je tega kriv kdo drug.

CELIJA

Jaz drugih ne dolžim. Le sebe.

REILLY

Jaz pa jim nato za uvod v zdravljenje
pokažem, kako se motijo o naravi svoje bolezni,
in jih prepričam,
da ni tako zanimiva, kot so si jo predstavljali.
Ko pa pridem do sem, je že mogoče kaj storiti.

CELIJA

Ne, ne bom začenjala, kot drugi. Ne morem zahtevati,
da bi se vam moje težave zdele zanimive. Čutim se docela
zdravo.

Prizadevna bi lahko bila, če bi imela za kaj skrbeti.
Ne domišljam si, da me zasledujejo,
nobenih čudnih glasov ne čujem, prividov nimam –

razen teh, da se mi zdi moj svet sama prevara.
Toda, vam ne bi morala najprej pojasniti okoliščine?
Pozabila sem, da nič ne veste o meni
in o tem, kar sem prestala zadnje tedne.
Nekako naravno se mi je zdelo, da ne potrebujete pojasnil
o meni.

REILLY

Za zdaj vem dovolj o vas.
Poskusite najprej opisati svoje duševno stanje.

CELIJA

Prav. Dveh stvari, ki bi ju vi lahko imeli za bolezen,
ne morem razumeti. A najprej vam moram povedati,
kako rada bi mislila, da se nekaj godi z menoj,
kajti če se ne, potem nekaj ni v redu v svetu samem,
ali pa je vsaj zelo drugače, kot se zdi –
to bi bilo še strašnejše!
Zato rajši mislim,
da z menoj nekaj ni v redu in da bi se to lahko uredilo.
Storila bom vse, kar boste veleli, da se le povrnem spet
v urejeno življenje.

REILLY

Preden določiva, kaj je vaša pravilna vsakdanjost,
morava ugotoviti, kaj vam je. O dveh težavah govorite:
katera je prva?

CELIJA

Zavest osamelosti.
A to je povedano preveč naravnost, preokorno.
Ne trdim, da se je v meni nekaj podrlo – čeprav je bilo
tako, –
niti ne, da je konec kakega upanja,
vsakdanjega, ki bi bilo pokopano.
Res, to doživljajo vsi ljudje
in vsi več ali manj pozabljajo,
ali pa vsaj nekako prenašajo.
Ne, ob tem, kar se je z menoj zgodilo, sem se zavedela,
da sem bila vedno osamljena in da je človek vedno sam.
To ni samo konec kakšnega prijateljstva,
niti ni samo spoznanje, da ga nikdar ni bilo;
je marveč odkritje o mojem odnosu
do vseh ljudi. Glejte,
nič več se mi ne zdi vredno govoriti z ljudmi.

MILAN VOLOVŠEK – MAVRETANKI

METKA ŽIROVNIK - ŽIVA OBLIKA ROŽ

REILLY

Kaj pa vaši starši?

CELIJA

Na deželi žive –

ne moreta si privoščiti stanovanja v mestu.

Saj komaj vzdržujeta tisto hišico na kmetih;
družinska last je, zato je nista prodala.

REILLY

In vi stanujete v Londonu?

CELIJA

S sestrično

si deliva stanovanje; a ona je zdaj odšla

in moji starši žele, da se vrnem k njim;

a prav tega ne morem.

REILLY

Jih torej nočete več videti?

CELIJA

Ne. Ne ker bi želela biti sama,

ampak ker so vsi ljudje sami. Tako vsaj se mi zdi.

Kričijo v hrupu in mislijo, da govorijo med seboj;

pačijo se in mislijo, da se razumejo.

Pa sem prepričana, da se ne. Je to prevara?

REILLY

Prevara je nekaj, od česar se moramo odvračati.

Za prevaro imamo druga duševna razpoloženja,

vendar jih moramo sprejeti in na njih graditi.

In drugi bolezenski znak?

CELIJA

Še bolj nenavaden!

Smešno je – a edini izraz,

ki ga najdem zanj, je občutje greha.

REILLY

Vas muči zavest krivde, gospodična Coplestone?

To je zelo nenavadno.

CELIJA

Dejala bi: abnormalno.

REILLY

Preden se posluživa izraza abnormalno,
morava ugotoviti, kaj je za vas normalno.
Povejte, kaj hočete reči z zavestjo krivdel

CELIJA

Mnogo laže mi je povedati, česa nočem reči,
Greha in krivde ne pojnim v navadnem smislu.

REILLY

In kakšen je po vaše navadni smisel?

CELIJA

Prav... mislim, nenravno življenje;
a ne zavedam se, da bi živela nenravno.
Kaj niso ljudje, ki jih imamo za nenravne,
v resnici ti, o katerih pravimo, da nimajo smisla za npravnost?
Nikdar nisem opazila, da bi nenravnost
spremljalo kako razumevanje greha;
vsaj jaz nisem na kaj sličnega naletela.
Zdi se mi, da je grdo žaliti druge ljudi,
če veste, da jih žalite. Jaz n je nisem žalila.
Ničesar ji nisem jemala -
nič, kar bi ona ljubila. Morda sem bila bedasta,
a mi prav nič mar ni, če sem bila.

REILLY

In kako gledajo na to vaši starši?

CELIJA

Moja vzgoja je bila precej običajna -
zmeraj so me učili, naj ne verjamem v greh.
Seveda, o tem se nikoli ni razpravljalo.
Vse slabo je bilo, po našem gledanju,
ali vnanja nepopolnost, ali pa duševna nepravilnost.
Vnanja nepopolnost je zmeraj vodila v nesrečo,
ker jo je grajala večina ljudi, ki jih poznamo.
Glede vnanje oblike si ne delam skrbi;
kadar pa je vse nepravilno ali čudaško,
ste tudi sami neurejeni in vam ni nič več mar,
ali pa boste čudaški, če se še kaj ženete v to.

REILLY

In tako se vam zdi, da ste, kakor pravite, čudaški?

CELIJA

Nekoč se mi je zdelo vse tako prav;
o tem sem že večkrat premišljala.
Zdaj vem, da je bilo vse zgrešeno,
a ne uvidim, zakaj naj bi se človek zato čutil krivega.
Kljub temu ne najdem druge besede, kot krivda;
saj mora biti le utvara,
a hkrati se bojim, da je resničnejša,
kot karkoli, v kar sem verovala.

REILLY

Kaj je resničnejše od tega, v kar ste verovali?

CELIJA

Ni zavest nečesa, kar bi kdaj storila
in čemur bi se morala zdaj umikati; niti ni zavest nečesa,
česar bi se hotela znebiti; ampak zavest praznine,
neuspeha pri nekom ali pri nečem zunaj mene.
Čutim, da moram... z a d o s t i t i – je to pravi izraz?
Lahko vi zdravite človeka s takšnim dušnim stanjem?

REILLY

Kakšno, mislite, je bilo vaše razmerje do tega človeka?

CELIJA

Uganili ste, kajne? Spretni ste.
Morda sem vam sama nakazala. Saj menda ni treba,
da kaj veste o njem?

REILLY

Ne.

CELIJA

Morda sem samo značilen primer.

REILLY

So različne značilnosti. Nekatere bolj redke od drugih.

CELIJA

Ah, mislila sem, da sem mu toliko dajala!
Tudi on meni. Dajanje in prejemanje
se mi je zdelo tako naravno, ne preračunjeno
za dobro najinih posameznih osebnosti,
ampak za novo osebo – za n a j u . Če bi mogla čutiti tako

kakor takrat, bi se mi zdelo prav celo zdaj.
Potem sem spoznala, da sva si bila samo tujca
in da ni bilo niti dajanja, niti prejemanja,
ampak da sva imela le korist drug od drugega,
vsak v svoj namen. To je strašno! Mar lahko ljubimo
le to, kar si ustvarimo v lastni domišljiji?
Smo res vsi nezmožni ljubiti in biti ljubljeni?
Torej smo sami; in če smo sami,
je ljubiti in biti ljubljen enako nestvarno,
in sanjač ni resničnejši od sanj.

REILLY

In kakšen se vam zdi sedaj ta človek?

CELIJA

Kot otrok, ki je zašel v gozd,
ko se je igral z namišljenim tovarišem.
Nenadoma je spoznal, da je samo otrok,
izgubljen v gozdu, pa bi se rad vrnil.

REILLY

Usmiljenje bi tedaj bilo vodilo,
da najdete svojo pot iz gozda.

CELIJA

A če jo tudi najdem,
bom plen neutolažnih spominov
na zaklad, ki sem ga šla iskat v gozd,
pa ga nikoli nisem našla. Ni ga bilo tam
in morda ga nikjer ni. Če pa ga ni nikjer,
zakaj se čutim krivo, ker ga nisem našla?

REILLY

Razočaranje se lahko spremeni v upanje,
če vztrajamo v njem.

CELIJA

Ne rečem, da ne.
Ne bojim se drugega udarca:
nič me več ne more ne raniti, ne ozdraviti.
Včasih sem mislila, da je zamaknjenost stvarna,
čeprav morejo biti tisti, ki jo doživljajo, nestvarni.
Kar se je zgodilo, nam ostane v spominu kot sen,
kjer smo prežeti z močjo ljubezni v duhu,

s tresenjem radosti brez želj,
kajti želje so se že izpolnile
v radosti ljubljenja. Ko se prebudimo iz tega stanja,
ne vemo nič o njem. Ne vem, kaj ali koga sem ljubila,
niti ne, kaj je bilo v meni ljubljenje.
Če je vse to nesmisel, bi rada ozdravela
od hrepenenja po tem, česar ne morem doseči,
in od sramu, da nisem tega nikoli dosegla.
Me morete ozdraviti?

REILLY

Vaše stanje je ozdravljivo.
Način zdravljenja pa si morate izbrati sami;
jaz vam ga ne morem določiti. Če to želite,
vas morem spraviti z naravnim, človeškim stanjem,
ki so ga uspeli najti že mnogi drugi,
ki so zašli, kot ste vi. Morda se še spominjajo
nekdanjih prividov, a ne več z obžalovanjem.
Utrjujejo in uveljavljajo se v vsakdanjosti,
uče se izogibati se čezmernemu pričakovanju,
strpni so z drugimi in s seboj,
dajejo in prejemaajo z navadno dejavnostjo,
kar je treba dati in kar prejeti. Ne pritožujejo se;
zadovoljni so z jutrom, ki loči,
in z večerom, ki družī
ob slučajnem pomenku pri ognju
dvoje oseb, ki vesta, da se morata med seboj razumeti,
in ki vzgajata otroke, a jih ne razumeta;
tudi otroci ju ne bodo nikoli razumeli.

CELIJA

Je to najboljša življenje?

REILLY

To je dobro življenje, a ne boste vedeli, kako dobro,
dokler ne pridete do kraja. Sicer pa ne boste želeli ničesar
več

in vsako drugačno življenje vam bo samo še knjiga,
ki ste jo nekoč brali, pa izgubili. V tem bedastem svetu,
sredi nasilja in pohlepa – je to življenje dobro.

CELIJA

Vem, da bi to življenje lahko sprejela,
če bi si ga želela. Pa me ne zanima.

Morda je prav to del moje bolezni;
zdi se mi pa, da bi bila to nekakšna vdaja –
ne, ne vdaja – rajši rečem izdaja.
Mislim, da sem imela v resnici videnje nečesa,
četudi ne vem, kaj je bilo. In tega nočem pozabiti:
živeti hočem s tem. Vse bi lahko pogrešala,
vse prenesla, da bi ohranila to doživetje.
Zdi se mi, da bi bilo zdaj res nepoštено,
če bi poskušala živeti s komer koli!
nikogar ne bi mogla ljubiti tako –
čeprav si želim, da bi ga, – kot je v takšnem življenju treba.
Ah, bojim se, da so vse to prazne čenče,
navadno sanjarjenje... vendar,
če ni druge poti – je zame vse brezupno.

REILLY

Je druga pot, če imate pogum.
Prvo sem vam bil preprosto nakazal,
ker ste jo videli in jo vsi vidimo
v podobi povprečnega življenja okrog nas.
Druga pot pa je nepoznana; zato zahteva vero,
takšno vero, ki raste iz obupa.
Cilja te poti pa ni mogoče opisati.
zelo malo boste vedeli o njem, dokler ne pridete tja.
Potovali boste na slepo, a pot pelje k posesti tega,
kar ste iskali na nepravem kraju.

CELIJA

Zdi se mi, da je to, kar si želim. Kaj so moje dolžnosti?

REILLY

Pot sama, ki si jo boste izbrali, vam bo določila dolžnosti.

CELIJA

Katera pot je boljša?

REILLY

Nobena ni boljša.
Obe sta potrebni. Prav tako pa se je treba odločiti
za eno ali za drugo.

CELIJA

Potem se odločam za drugo.

REILLY

Strahotno bo potovanje.

CELIJA

Ne bojim se ga,
veselim se. Upam, da je ta pot samotna.

REILLY

Nič bolj samotna kot je prva. A tisti, ki izberejo prvo,
lahko pozabijo na samoto. Vi je ne smete zapustiti.
Vsaka pot je samota – in združenje.
Obe poti se izogneta končnemu obupu
v samotnosti sveta privedov in
domišljije, ki meša spomine in želje.

CELIJA

V takšnem peklu sem bila.

REILLY

Dokler zmorete izbrati kaj drugega,
ni pekel. Zdaj pa –
ste se docela odločili?

CELIJA

Hočem na vašo drugo pot.
Kaj naj storim?

REILLY

V zdravilišče pojdete.

CELIJA

Kakšen padec nenadoma! Poznam ljudi,
ki so bili v vašem zdravilišču in so se vrnili.
Ne mislim reči, da se niso pozdravili –
zato sem prišla k vam – a vrnili so se...
prav... hočem reči... v prejšnje, vsakdanje življenje.

REILLY

Res je. A prijatelji, o katerih govorite,
niso bili v tem zdravilišču.
Dobro pazim, koga pošljem tja.
Kdor gre, se ne vrne več takšen, kot so se oni vrnili.

CELIJA

Tedaj je ječa. Saj ne morejo ostati v s i tam!
Hočem reči: kraj bi bil prenatrpan.

REILLY

Ne gre jih veliko tja. Rekel sem, da se vrnejo
takšni, kot so se vrnili vaši prijatelji.
Nisem pa rekel, da so bili oni tam.

CELIJA

Kaj se zgodi z njimi?

REILLY

Sami izberejo, gospodična Coplestone. Nič se jim ne vsili.
Nekateri se vrnejo – mislim, v fizičnem smislu.
Nihče ne izgine. Zvečine žive zelo dejavnostno življenje
v svetu.

CELIJA

Kdaj me boste napotili tja?

REILLY

Čim boste pripravljeni.

CELIJA

Nocoj ob devetih.

REILLY

Pojdite tedaj domov in uredite svoje stvari.
Tu je vaš novi naslov: izročite ga svojim prijateljem.

(PIŠE.)

Bolje, da takoj obvestite svoje domače.
Ob devetih bom poslal avtomobil po vas.

CELIJA

Kaj naj vzamem s seboj?

REILLY

Nič.
Za vse, kar potrebujete, bo poskrbljeno
in z zdraviliščem ne boste imeli stroškov.

CELIJA

Ne vem, kaj delam,
niti ne, zakaj delam tako. Drugega storiti ne morem –
to je ves razlog.

REILLY

In najboljši.

CELIJA

Zavedam se, da sem se sama odločila;
opozoriti vas hočem na to. Ah, skoraj sem pozabila –
koliko vam dolgujem?

REILLY

Že tajnici sem naročil,
da ne sprejemem plačila.

CELIJA

Vendar. . . .

REILLY

V takšnem primeru, kot je vaš,
ne sprejemem plačila.

(PRITISNE NA GUMB.)

CELIJA

Zelo ste bili prijazni.

REILLY

Pojdi v miru, hčerka.
Trudi se vneto za svojo rešitev.

(BOLNIČARKA - TAJNICA VSTOPI.

CELIJA ODIDE.

REILLY DVIGNE SLUŠALKO IN VRTI ŠTEVILKE.)

REILLY

Končano je. Zdaj lahko prideš.

(ČEZ ČAS VSTOPI SKOZI STRANSKA VRATA JULIJA.)

Dekle bo šla daleč.

JULIJA

Zelo daleč, se mi zdi.
Ne pripoveduj. Že od začetka sem to vedela.

REILLY

Bolj me skrbita onadva.

JULIJA

Nesmisel, Henrik. J a z bom čuvala nad njima.

REILLY

Da bi ju poslal nazaj? Po kaj naj hodita nazaj?
K starim jedem, ki plesne v shrambi,
k praznim mislim, ki plesne v njihovih dušah.
Ne on ne ona ne zmoreta prikriti lastne nizkotnosti,
ki si jo med sabo poznata.
To ni poznanje medsebojnega izdajstva, –
ampak zavest, da si vidita drug drugemu v dušo.
Zrcalo pred zrcalom, odbijajoč lastno praznobo.
Zares veliko tvegam.

JULIJA

Vedno je treba tvegati.
To je pač naša usoda. Kakšno drugo možnost
si lahko predstavljaš, če dvomiš o tej odločitvi?

REILLY

Nobene.

JULIJA

Prav. Tedaj velja tvegati.
Ponuditi jim priložnost, je bilo edino, kar je bilo moč storiti.
Zdaj, ko sta razgaljena v dušo
in ko se morata odločiti ali za pravšna oblačila,
ali pa, da se znova zakrinkata,
imata prvič v življenju možnost, da pričneta znova.
Seveda, lahko ugonobita drug drugega,
pa ne verjamem, da se vržeta v to. Čas bo pokazal.
Teži me le misel na Celijo.

REILLY

Na Celijo?

JULIJA

Da.

REILLY

Pa ko sem prejle dejal,
da bo šla daleč, si mi pritrdila.

JULIJA

Da, daleč bo šla. In mi vemo, kam.
A kaj vemo o strahotah tega potovanja?
Ne ti ne jaz ne veva, kako se preobraža
to, kar je človeškega. Kaj veva
o tegobi trpljenja, ki duši človeka
na poti k razsvetljenju?

REILLY

Se bo mar ustrašila
ob prvi pojavi lastnih prikazni?

JULIJA

Henrik, ti ne razumeš nedolžnosti.
Ničesar se ne bo bala; saj niti vedela ne bo,
da je kaj, česar bi se lahko bala.
Preponižna je. Šla bo čez goré
v dolino zasmehovanja kot otrok, ki ga polnega
hrepenenja in potrpljenja pošljejo na pot. Pa mora
vendar trpeti.

REILLY

Kadar jaz v kaj zaupam,
ti vedno zdvomiš; kadar sem zaskrbljen,
pa ne vidiš razloga, da bi ne zaupal.

JULIJA

Prav zato sem ti v takšno korist.
Hvaležen bi moral biti.

REILLY

Če pravim komu, kot sem njej danes:
„Trudi se vneto za svojo rešitev,“
ne morem umeti, kaj govorim.

JULIJA

Sprejmi pač te svoje omejitve.
Prav. Kako dolgo bova še čakala Aleksa?

REILLY

Tu bi že moral biti. Bom vprašal gospodično Barraway.

(V SLUŠAIKO)

Gospodična Barraway! Ko pride gospod Gibbs...

(JULIJA)

ah, odlično.

Ze prihaja.

(V SLUŠALKO)

Zdaj lahko prinesete, gospodična Barraway.

(VSTOPI ALEKS.)

ALEKS

Prav, dobro, kako so stvari?

JULIJA

Vse v redu.

ALEKS

Sta se Chamberlaynova že odločila?

REILLY

Sprejemata svojo usodo.

ALEKS

In o n a je izbrala?

REILLY

Nocoj jo bomo pripeljali.

(VSTOPI TAJNICA S PLADNJEM: NA NJEM JE STEKLENICA
S TREMI KOZARCI. KO ODIDE, REILLY NATOČI.)

In zdaj lahko napijemo.

ALEKS

Zdravica za ustvaritev ognjišča!

(DVIGNEJO KOZARCE.)

JULIJA

Naj si postavita ognjišče
v varstvu zvezda.

ALEKS

Na vsako stran naj primakneta stolico.

REILLY

In svetci naj varujejo njun krov
in mesec naj priliva rodovitnost.

(PIJEJO.)

ALEKS

Na zdravje njim, ki se odpravljajo na pot.

REILLY

Zavetnik popotnikov
naj blagoslavlja pot.

ALEKS

Naj bdi nad njo v puščini.
Varuj jo po gorah in po blodnjakih.
Varuj jo po nezanesljivih tleh.

JULIJA

Varuj jo pred glasovi.
Varuj jo pred videnji.
Varuj v hrupu in v tišini.

(NAPIJEJO.)

REILLY

Enemu ne moremo nazdraviti.

ALEKS

Tokrat še ne.

JULIJA

Mislita Petra Quilpeja?

REILLY

Ni še prišel do tja, kjer zadobe besede vrednost.

JULIJA

Mu bomo sploh kdaj govorili?

ALEKS

Kdo ve? Morda bodo govorili drugi.
Vesta, zveze imam – celo v Kaliforniji.

Z A S T O R

O ČLOVEŠKI NAPADALNOSTI

ALFONZ ČUK

Angleški romantični penik Thomas L. Beddoes († 1849) je napisal nekaj trpkih in pesimističnih besed na račun človeške napadalnosti in okrutnosti:

*Nature's polluted,
There's man in every secret corner of her
Doing damned wicked things.
Thou art, old world,
A hoary, atheistic, murdering star.**

Ni treba veliko razglabljanja in dokazovanja, da se prepričamo, da je človek bil v zgodovini vedno, zlasti še danes, nasilno in agresivno bitje, tako da nekateri kratko in malo govorijo o človeškem „morilnem nagonu“. Res je, da je napadalnost značilna poteza živalskega ponašanja na splošno, toda med ne-človeškimi živalmi – to je zanimiv paradoks narave – je napadalnost veliko bolj urejena, smotrna in naravnana na samoohranitev kot pa pri človeku. Žival napada in mori, toda le redko člane svoje lastne zvrsti. Človek pa, ki je obdarjen (in v nekem pogledu obremenjen) z razumnostjo, je zmožen brezvestne napadalnosti in brezčutnega ubijanja svojih zvrstnikov. Znano dejstvo je, da se največ umorov dogodi med ljudmi, ki so si sorodniki ali znanci. Izbruhi okrutnosti, maščevalnosti in mučiteljske rafiniranosti, s katerimi je posejana človeška zgodovina, so tipični pojavi človeške psihologije, skoraj popolnoma neznani pri živali. Veliko krivico delamo neumni živali („homo homini lupus“), kadar jo proglašamo za pralik morilne napadalnosti in okrutosti.

* Narava je oskrunjena –
v vsakem skritek kotičku tiči človek,
ki počenja svoje prekleto vragolije.
Ti stari, osiveli,
brezbožni in zločinski svet...!

KAJ JE NAPADALNO PONAŠANJE?

Psihologi si niso edini v opredelitvi pojma človekove napadalnosti. Eni poudarjajo bolj napadalčev namen, da komu škoduje, drugi pa bolj lastnosti dejanja samega. Brez dvoma imamo opraviti z mnogorazsežnim in mnogostranskim pojmom, ki se da opredeljevati in razglabljati na različnih ravneh. Za naš namen je dovolj, da opredelimo napadalnost kot vsako dejanje, ki je v nekem pogledu naperjeno v to, da koga ali kaj oškodujemo. Napadalen je tat, morilec, pa tudi pobalin, ki v vandalski strastnosti razbije avto na cesti ali vrže kamen v šolsko okno. Ni pa v našem pomenu napadalen oče, ki natepe otroka, ki je zaslužil kazen; tudi ni napadalna zakonita oblast, ki kaznuje zločinca, četudi s smrtjo. Smemo tedaj šteti za napadalno dejanje ponašanje vojaka v pravični vojni, ali dejanje človeka, ki ubije nasprotnika v samoobrambi, ni lahko ugotoviti. Za napadalno dejanje ni potrebno, da je fizično po naravi; lahko je tudi več ali manj psihološkega značaja, kot npr. obrekljiv napad na nekoga v časopisu, maščevalnost in prevara nasprotnika v politiki, sovraštvo in nezvestoba moža ali žene do zakonskega sodruga. Napadalnost je včasih le sredstvo za dosego drugega namena. Tat krade, ker potrebuje denar. Taka napadalnost je tipična za žival, ki napada in mori zaradi lakote, spolnosti ali samoohranitve. Včasih pa je napadalnost sama sebi namen in nosi značaj sovražnosti in okrutnosti. Govorimo o sadistu, ki škoduje in se pri tem naslaja; ali o nihilistu, ki mu je uničevanje samo sebi namen. Taka napadalnost je bolj tipična za človeka. Napadalnost ni isto kot jeza. Jeza je čustveni izraz, emocija, ki se pokaže, kadar nam stvari ne gredo po računu, zlasti kadar nam kdo ali nekaj preprečuje, da bi dosegli določen cilj. Jeza nas lahko napelje v agresivnost, a ni nujno. Po drugi strani je nekdo lahko napadalen, ne da bi bil jezen (hladnokrven umor). Važno je tudi, da ne zamenjujemo agresivnosti z drugo lastnostjo, ki jo Angleži imenujejo „assertiveness“ ali uveljavljenje. Večkrat slišimo, kako pravijo o kom, da je plah in se ne zna potegniti za pravico: Moral bi biti bolj agresiven. Mislimo namreč: Potrebno je, da se uveljavi, da se zna postaviti za svoje prepričanje z določeno mero bojevitosti, ne da bi komu škodoval. Takšno bojevitostno uveljavljanje ni napaka, temveč krepost in znak dozorele in uravnovešene osebnosti, ki si zna utirati svojo pot do cilja močno in obzirno kljub vsem težavam, ki se zna postaviti za svoje pravice in načela pogumno in spoštljivo. Izrek „uveljavi se v svojem okolju, ne da bi bil napadalen“, vsebuje globoko pedagoško modrost.

Psihologi in drugi znanstveniki razpravljajo o izvoru človekove agresivnosti. Kako postanemo napadalni? Ali smo po nekem prirojenem nagonu morilci, sadisti, okrutneži? Ali pa se v to razvijemo šele po sili razmer? Kako? Ali se napadalnosti priučimo kot toliko drugih slabih navad? Vse teorije o napadalnosti lahko zožimo na dve glavni, ki ju lahko imenujemo nagonsko in priučevalno teorijo.

Glavni zastopnik *nagonske teorije* napadalnosti v psihologiji je Sigmund Freud. Po Freudu smo rojeni z dvema glavnima nagonoma, ki urejata vse naše življenje. Prvi je Eros ali življenjski nagon, drugi pa Thanatos ali uničevalni nagon in težnja po smrti. Ta se kaže v nasilju in agresivnosti. Freud pravi: „Moje mnenje je, da je napadalna težnja prirojena, samostojna in nagonska naravnava v človeku, ki predstavlja največjo oviro človeški civilizaciji. Ta napadalni nagon izvira in predstavlja smrtni nagon, ki skupaj z Erosom vlada svet.“ To je zelo pesimistično gledanje, po katerem napadalnosti ne moremo izkoreniniti iz človeškega življenja, temveč le preusmeriti njeno energijo na koristna pota človeške omike (sublimacija). Zelo blizu temu naziranju so nekateri moderni zoologi, imenovani etologi (Konrad Lorenz, Niko Tinbergen), ki proučujejo živalsko ponašanje in potem svoje izsledke skušajo primeniti na človeka. Ameriški pisatelj R. Ardrey, ki je njihove teorije populariziral, označuje človeka takole: „Človek je grabežljiva žival, ki ima prirojen nagon, da ubija z orožjem.“

Priučevalna teorija o napadalnosti je izšla iz ameriške psihološke šole menovane behaviorism (behavior – ponašanje). Ta šola ne zanika važnosti dednosti in prirojenosti pri proučevanju človekove osebnosti. Vendar pa polaga večjo težo na vpliv okolja in na moč priučevanja. Po tem naziranju je človek to, kar se nauči. Seveda jemljejo besede učenje, priučevanje v zelo širokem pomenu. Učenje se začne takoj po rojstvu (in v nekem oziru še prej). Pod besedo učenje razumejo vsako spremembo v človekovem ravnanju in obnašanju pod vplivom življenjskih izkušenj, ki so lahko svestne ali pa nesvestne. Velik vpliv je v tem pogledu imel na ameriški behaviorism ruski fiziolog in psiholog Ivan P. Pavlov s svojo teorijo o pogojnem priučevanju. Po priučevalni teoriji o napadalnosti, ki je danes zelo razširjena med svetovnimi znanstveniki, se človek ne rodi z napadalnim nagonom, temveč se priučí in naučí, da napada, škodi in ubija. Iz te teorije odseva veliko več življenjskega optimizma, ki pa je v nekem oziru tipično-naivni ameriški in sovjetski. Po Freudu se človeška narava ne da spremeniti; le preusmeriti. Po behaviorizmu pa se lahko narava sama spremeni in izboljša pod

vplivom pogojevanja in priučevanja. Priučevanje se vrši pod različnimi več ali manj ugodnimi pogoji. Nekateri psihologi (B. F. Skinner) poudarjajo pomen takoimenovanega psihološkega krepljenja (reinforcement). Za bled primer bi bil deček, ki je zašel v ravs in kavs s sodrugom in ga potem oče pchvali, češ da je moško ravnal. Ta pohvala mu napadalno dejanje okrepi in ga stori bolj pripravljenega za naslednji napadalni nastop. Na nešteto načinov se naša agresivna dejanja krepe vsak dan in ob vsaki priložnosti. Svestno ali nesvestno se naučimo, da „se spleča“, če smo udarni in bojeviti, in ob prvi priložnosti se bomo poslužili iste tehnike, ki nam je bila prej v korist in zadoščenje. Drugi psihologi, kot A. Bandura, sicer ne zanikajo pomena krepiteve, so pa bolj zavzeti za priučevanje po posnemanju in modeliranju. To je zlasti važno za otroke, ki se najhitreje in najlaže česa nauče, če tisto posnemajo pri določenem vzoru. Bandura je izkustveno dokazal, da so otroci bolj napadalni, če gledajo film, kjer se junak ponaša agresivno in je zato poplačan in okrepljen.

Problem izvora napadalnosti je veliko bolj zamotan in rešitev je nekje sredi med obema skrajnostnima teorijama. Po eni strani ni dvoma, da so ljudje rojeni, če ne že z agresivnim nagonom, vsaj z večjo ali manjšo mero aktivnosti, agilnosti, bojevitosti, ki se lahko sprevržejo v napadalnost. Po drugi strani spet pa se je v zadnjem času nabralo veliko izkustvenega gradiva, ki priča o važnosti vplivanja, posnemanja in priučevanja. Nekaj optimizma pri našem vzgojnem delu je upravičenega.

NEKAJ VAŽNEJŠIH DEJAVNIKOV AGRESIVNEGA PONAŠANJA

V glavnem je človeška napadalnost priučena naravnava, ki pa zavisi od mnogih dejavnikov biološkega, psihološkega in sociološkega značaja. Naj naštejemo le nekatere najvažnejše.

1 *Biološki dejavniki napadalnosti.* Človeška dejavnost ne samo fiziološkega, temveč tudi čustvenega in umskega značaja je tesno povezana z delovanjem našega živčnega sistema, posebno naših možganov. V tem pogledu so znanstvena odkritja zadnjih desetletji naravnost presenetljiva. Ne da bi se spuščal v podrobnosti, naj samo na kratko omenim, da so v možganih celična središča kot npr. hipotalam in limbični sistem, ki urejajo naše čustveno izživljanje. Nekatera podskorjasta središča dražijo in pospešujejo čustveno aktivnost, posebno jezo in srd. Druga središča pa zavirajo čustvene izbruhe in delajo žival pchlevno in krotko. Svetovno zanimanje je

vzbudil poskus španskega fiziologa José Delgada, ki predava na univerzi v Yale. V bikove možgane je namestil elektrode, ki jih je lahko ravnal na daljavo po radiu. Ena elektroda je bila v takomenovanem možganskem „središču besnosti“, druga pa v „središču krotkosti“. S tako pripravljenim bikom je Delgado uprizoril biko-borbo, kjer je sam kot pristen Španec igral toreadorja. Ko je biku razdražil „središče besnosti“, ga je bik razjarjen napadel. Žival je bila samo še nekaj korakov od Španca, ko je ta pritisnil na gumb, ki je telemetrično razdražil „središče krotkosti“: bik se je pohlevno ustavil pred profesorjem kot ponižen kužek. Ljudje, ki se ukvarjajo s podobnim raziskovanjem, si veliko obetajo od teh izsledkov, posebno kar zadene kriminalce; med temi je prav gotovo določen odstotek takšnih, ki jih v zločin ženejo okvare v možganih. Ti znanstveniki kaj radi navajajo primer ameriškega akademika Charlesa Whitmana, ki je leta 1966, oborožen s težko puško in zalogo streliva splezal na opazovalni stolp univerze v Texasu in začel besno streljati na cesto. Ubil je 14 ljudi, ranil pa 38. V noči pred tem je ustrelil svojo mater in ženo. Fanta so morali ustreliti, ker se ni predal. Avtopsija je dognala, da je imel velik tvor blizu „središča besnosti“. Psihiatru, ki ga je dalj časa obiskoval, je tožil, da ne more obvladati izbruhov besnosti.

Ti primeri so seveda izjemnega značaja, zato bi bilo pretirano trditi, da bodo podobna možganska raziskovanja rešila vse naše probleme nasilnosti in napadalnosti. Poleg teh bioloških izsledkov je treba upoštevati še druga, nič manj važna dognanja, ki tudi bolj in bolj jasno dokazujejo, da naši možgani niso stroj, ki deluje avtomatično in vedno enako pri vseh ljudeh, marveč so živo in gnetno tkivo, ki deluje v tesni povezavi s celotno človekovo osebnostjo in pod vplivi okolja.

Drugi biološki dejavnik, ki utegne imeti zvezo z napadalnostjo, so hormoni. Navadno pripisujemo samo spolnim hormonom (androgen) dejstvo, da so samci med živalmi večji, bolj mišičasti in bolj napadalni. Na splošno je to res. A so izjeme tudi pri živalih. Čebele so npr. bolj delavne in napadalne kot troti. So izjeme tudi pri ljudeh, če primerjamo posameznike. Koliko je žensk, ki so večje, močnejše in bolj napadalne kot moški. Da je moški v glavnem bolj napadalen kot ženska, ni toliko zasluga hormonov, kot pa celotnega kulturnega in psihološkega ozračja, v katerem je človeštvo rastlo in delovalo, odkar ljudje pametujejo. Vsa človeška zgodovina, kultura, deloma tudi religija so več ali manj „moško“ usmerjene. Ameriška antropologinja M. Mead je pred leti proučevala tri primitivne civilizacije na Novi Gvineji. Pleme Arapešov ima ženske lastnosti: ljudje so krotki in na splošno nenapadalni.

Člani plemena Mundugumur pa so vsi agresivni, nasilni in tekmovalni. Pri Čambulih pa so spolne vloge postavili na glavo: ženske so podjetne in gospodujoče, moški pa pohlevni, umetniško nadarjeni in gospodinjki. Težko bi bilo razložiti te razlike na podlagi spolnih hormonov.

V zadnjem desetletju je zbudilo veliko zanimanje odkritje, da pri nasilnem in agresivnem ponašanju utegnejo igrati veliko vlogo takoimenovani kromosomi ali barvna telesca, ki so v vsakem celičnem jedru. V človeški celici jih je 23 parov, od katerih sta dva, ki določata spol. Spolni kromosomi so znani kot kromosom X in kromosom Y. Kadar ob spočetju otrok prejme kromosoma X in Y, je moškega spola. Če pa dobi XX, je ženskega. Pred leti so znanstveniki odkrili, da je pri nekaterih moških zločincih ustroj in razvrstitev spolnih kromosomov nenormalen. Namesto da bi njihove celice vsebovale običajni XY ustroj, so imele razvrstitev XYY. To so označili kot „zločinsko sindromo XYY“. Začeli so razmišljati, če ni morda ta nenormalni kromosomski ustroj kriv nasilnega in zločinskega ponašanja teh ljudi. Nadaljni izsledki pa so izkazali, da velika večina zločincev ne spada v to „zločinsko sindromo XYY“, dasi je res, da je med moškimi zločinci ta sindroma petnajstkrat bolj pogostna kot pa med nezločinci. Po drugi strani pa bomo našli moške, ki imajo popačeno kromosomsko strukturo XYY, pa nikakor niso zločinci. Imamo pa tudi ženske zločinke, ki sindrome XYY sploh ne morejo imeti. Vprašanje o pomenu sindrome XYY je še vedno odprto in deloma nepojasnjeno.

Kar se tiče vseh teh bioloških dejavnikov, prevladuje danes mnenje, da nasilnega in napadalnega dejanja v celoti ne morejo razložiti, dasi ni dvoma, da igrajo neko več ali manj omejeno vlogo pri napadalnem ponašanju. Zelo težko bi bilo na primer najti nekoga, ki se vede nasilno in zločinsko samo zaradi možganskih okvar ali zaradi hormonskih in kromosomskih nepravilnosti.

2 *Psihološki in socialni dejavnik napadalnosti.* V osebnem in družbenem življenju je nešteto okoliščin, ki so v nekem pomenu povezane z napadalnostjo. Naj le na kratko omenim nekatere, ki se zde posebno važne.

a) *Frustracija (frustration).* Besedo je težko prevesti v slovenščino; pojem sam je težko razložiti. Postavimo si razne primere: otrok se igra; nenadoma ga nekdo zmoti pri igri; bereš lepo in zanimivo knjigo, pa pozvoni telefon; šofiraš po lepi cesti, mudi se ti – nekaj se ti pokvari in ne moreš naprej. Frustracija je psihološko doživetje, ki ga ljudje v navedenih primerih občutijo in ki je mešanica nešteti čustev, kot so razburjenost,

razočaranje, jeza, včasih tudi pobitost in obupanost. Skupno pri vseh teh okoliščinah je, da se človek čuti prikrajšanega in oviranega pri nekem smotrnem dejanju. Naše življenje kar mrgoli s koščiči, ki nam povzročajo občutek frustracije. To so lahko osebne pomanjkljivosti fizičnega ali psihičnega značaja (prim. frustracija mladostnika, ki je poln ogrcev po licu in kožnih izpuščajev). So lahko družinske razmere, finančne težave, problemi v šoli in pri delu. So pa lahko tudi bolj splošnega družbenega značaja, kot so brezposelnost in revščina, politična korupcija, nevarnost vojne in revolucije, splošna nestalnost političnega, družbenega, cerkvenega ustroja.

Nekateri psihologi so trdili, da doživetje frustracije nujno vodi v agresivnost in nasilje. Dasi je bilo to mnenje ovrženo, ni dvoma, da je ravno občutek oviranosti in neuspelosti pri mnogih ljudeh, zlasti pri mladini velik vir napadalnega in nasilnega ponašanja. Mnogi sodobni nasilni pojavi kot revolucije, vandalizem, ugrabljanja ljudi in letal, umori itd. se dajo razložiti, če že ne popolnoma, pa vsaj deloma kot izraz in odziv na občutje frustracije.

b) Za razumevanje napadalnosti je zelo važen način, kako posamezniki in družba ravna, kadar se v njihovi sredi pojavi agresivno ponašanje. Ali ga odobravajo, kaznujejo, sploh ignorirajo in ga imajo za nujno, neodpravljivo zlo? To nas privede do pojma *psihološke krepitve*, ki igra tako pomembno vlogo v sodobni psihologiji. Dasi je naobračanje tega pojma pri človeškem delovanju zelo zamotano, lahko vendar rečemo, da je načelo krepitve pravilno, ko ga izrazimo v naslednjih stavkih: 1. kadar naše dejanje, katerokoli že, rodi prijetne posledice, se bo tako dejanje spet ponovilo in končno tako ukoreninilo, da nam bo prešlo v navado; 2. kadar je izid našega dejanja združen z neprijetnimi posledicami, bo tako dejanje polagoma prešlo in zginilo s sporeda našega ponašanja. V obojnem primeru imamo opraviti s krepitvijo; razlika je le v tem, da je krepitev v prvem primeru bolj nagradnega značaja, v drugem pa bolj odvratnega in kaznilnega. Primerov iz vsakdanjega življenja, ki osvetljujejo oba primera, je nešteto. Klasičen primer načela krepitve v političnem življenju zadnjega pol stoletja je vedenje zapadnih velesil, posebno Francije in Anglije, ob nasilnih podvzemih Hitlerjevih. Pred septembrom 1939 je Hitler zakrivil dolgo vrsto nasilnih dejanj, za katera je bil nagrajen s tem, da se mu ni nič zgodilo, in je tako uspešno uresničeval svoj politični načrt Velike Nemčije. Ko se mu je prvo nasilje – vdor v Porenje – izplačalo, si je privoščil še drugo, tretje in četrto, dokler nista bili Francija in Anglija prisiljeni reagirati, kar je privedlo do svetovne vojne. Ako bi Francija v svoji malodušnosti ne nagradila Hitlerja: tehnično povedano – bi ga kaznilno okrepila, bi si Hitler

najbrž ne privoščil naslednjih nasilnih dejanj. Danes točno vemo, da je imela Francija sredstva, da to stori, a na žalost ni bilo volje.

Problem krepitve je tesno povezan z vprašanjem kazni za nasilno in napadalno dejanje. To velja za prevzgojo in za ravnanje družbe z zločinci. V kakšnem pomenu je kazen učinkovito sredstvo za zator nasilnosti? Kako ravnati z otrokom, ki kaže prve znake agresivnosti? Naj ga starši kaznujejo, in kako? Je kriminalno postopanje z zločinci upravičeno in uspešno? Vodi do zmanjšanja nasilnosti in do preobrazbe zločinca? To so zamotana vprašanja, ki zahtevajo posebno razpravo. Naj samo omenim splošno mnenje pedagoških psihologov, da je pozitivna krepitev mnogo uspešnejša od kazni. Učinkovitost zadnje je navadno kratkotrajna in zavisí od nešteti dejavnikov.

c) Pereče je vprašanje o vplivu *družbenih občil*, kot so tisk, radio, televizija in film na agresivnost in nasilnost. O tem so veliko govorili in razpravljali, da si je zelo težko priti do splošno sprejemljivih zaključkov zaradi globoke zainteresiranosti in prizadetosti velikega dela svetovne industrije. Veliko poskusov so napravili posebno o vplivu televizije na mladino, a izsledki so povečini protislovni. Poskušanje in proučevanje na tem polju je zelo težavno zaradi neprestanega vmešavanja občilne industrije, posredno ali neposredno, v znanstveno raziskovanje. Nastala je celo teorija o tako imenovanem katartičnem učinku gledanja nasilnosti v televiziji. Po tej postavki je izpostavljenost kateri koli nasilnosti blagodejna in očiščevalna, ker nudi agresivnim in nasilnim težnjam v človeku nekak izhod in odkušnik. Človek se tako namestniško izdivja in pomiri. Ta teorija je bila ponovno preizkušena s poskusi, mnogokrat preverjena, a nikoli dokazana. Danes ni resnega znanstvenika ali pedagoga, ki bi trdil, da je gledanje nasilja na televizijskem zaslonu zdravo in blažilno. Po drugi strani pa se vedno bolj kopiči gradivo, ki priča o škodljivosti takega izpostavljanja. Zanimiv je primer iz ameriške javnosti. Decembra 1966 je severnoameriška televizijska postaja NBC predstavila televizijsko dramo *Doomsday Flight* – Sodni dan gre z letalom, ki ima za motiv grožnjo z bombo v potniškem letalu. Preden se je igra končala, so na neki letalski družbi prejeli opozorilo, da je v nekem letalu tempirana bomba. V naslednjih 24 urah so letalske družbe prejele še štiri podobne grožnje. Leta 1971 so dramo ponovili na kanadski televiziji. Nekaj dni pozneje je angleško letalo brž po vzletu iz Montreala prejelo grožnjo s tempirano bombo, točno posneto po televizijski igri. V vseh primerih so bile grožnje navadna potegavščina. A lahko bi bile resnične in bi se končale s tragedijo. Družbeni psihologi so proučili veliko primerov, ko se

je po množično publicirani kroniki o kakem zločinu število podobnih zločinov nenadoma pomnožilo. To seveda ne pomeni, da je gledanje nasilnosti na TV zaslonu ali prebiranje knjig o nasilnih dejanjih škodljivo za vsakega človeka in za vse v enaki meri. Škodljivost veliko zavisi od osebnosti in okolja gledalca ali bralca. Nekateri so dovzetnejši za kvarni vpliv množičnih občil, zlasti mladina in ljudje, ki so osebno neuravnovešeni, npr. različni psihotiki in psihopati. Vrsta družbenih znanstvenikov, ki svare pred kvarnim vplivom posebno televizije, je vsak dan večja.

d) Pri doraščajoči mladini je v razvoju napadalnosti in nasilnosti morda najvažnejši dejavnik *družinsko označje* in posebno *odnos med otroki in starši*. Ne samo kvarni zgled nasilnih staršev ali bratov in sester, temveč vsaka družinska razrvanost lahko povzroči ali pomnoži agresivno ponašanje otrok. Nekatere družinske okoliščine so še posebej škodljive. Starši, ki so izredno surovi z otroki in jih za vsako malenkost fizično kaznujejo, jih s svojim ravnanjem navajajo v napadalnost. Saj je vsaka fizična kazen primer napadalnega dejanja; zato jo je treba zelo previdno in modro odmerjati. Pa tudi starši, ki so preveč popustljivi in nedosledni pri ravnanju z otroki in ki jih ne uče z besedo in z zgledom samoobvladanja in krotjenja strasti, prispevajo k porastu napadalnosti pri otrokih. V tem pogledu je najboljši dom tam, kjer se disciplina dosledno družī s toplino in umerjenostjo; kjer se otroci uče osebne svobode in samopremagovanja; kjer znajo družiti samostojno vedenje z osebno odgovornostjo. Samo urejeno družinsko življenje in prava vzgoja otrok bosta pomogla, da naša mladina ne bo nasilna in podivjana.

Problem napadalnosti in nasilja je danes med najbolj perečimi problemi človeštva. Z njim se ukvarjajo politiki in državniki, znanstveniki in vzgojitelji, starši in duhovščina. Najbrž človek ni bil še nikdar v zgodovini tako nasilen in okruten do sočloveka, kot je danes. Kje je rešitev? Ustreznega odgovora na to vprašanje sploh ni. A s tem, da skušamo vsaj malo razumeti, kaj je napadalnost, bomo morda v majhni meri prispevali k rešitvi problema.

LUZITANCI

LUIS DE CAMOENS - TINE DEBELJAK

(Uvodni verzi: invokacija in posvetilo.)

Orožje in mornarje te slovite,
ki so z zahodne obale luzitanske
do Ceylona prepluli valovite,
še ne orane vode oceanske,
v nevarnostih in bitkah zmagovite
z močmi, ki nadčloveške so, titanske,
in sredi daljnih ljudstev ustanovili
so nov imperij ter se proslavili;

in kralje slavne in na nje spomine,
ki sveto vero so razširjevali
in z njo Imperij; v Aziji krajine
in v Afriki poganske osvojevali;
in te, ki zbog heroične vrline
zakonom smrtnosti so ubežali:
vse to bo pela mojih verzov spretnost,
če bosta mi v pomoč duh in umetnost.

Dovolj o bistrem Grku in Trojancu
in blodnjih plovbah, ki sta jih storila,
dovolj o Aleksandru in Trajanu,
o tem, kako sta zmage priborila —
jaz pel o srčnosti bom v Luzitancu,
ki sta Neptun in Mars se ji vklonila;
utihni vse, kar stara Muza peva:
zdaj drug pogum — vse večji! — se rojeva!

Ve, vile reke Tajo, ki vsadile
navdih ste mi v srce, da se je vnelo,
ker reko vašo so nekoč slavile
pesnitve moje — skromno —, a veselo:
vzbudite zdaj mi v srcu nove sile,
da v slogu vzvišenem bo sladko pelo,
da vaša reka bo mi — Feb naj ukrene! —
enakovredna virom Hipokrene!

Vzbudite strast mi močno in zvenečo,
ne kot drobí piščal jo iz trstike,
trobento dajte mi, na boj grmečo,
ki vžiga grud, razžarja lice v krike,
spev dajte mi, da vredno pel slovečo
bo zgodbo teh vojščakov, njih odlike:
čez vse veselje glas naj gre doneči –
če sploh se tákšna snov da v verz obseči!

In Ti, ki prerok si, kralj Velerodní,
svobode naše stare luzitanske,
in upanje nič manjše na ugodni
razcvet manjšine še sedaj krščanske;
Ti čudež časa našega usodni
in strah neverne vojske mavretanske,
poslan od Njega, ki vse vlada, svetu,
da svet poganski obrne se k Očetu:

nagni navzdol obraz Svoj, poln miline,
tako še mlad, a v njem že gledam blišče
te gloriije, ki z njo se vzpneš v višine
tedaj ko vstopiš v večnosti svetišče;
upri oči kraljéve veličine
sem dol na mé: glej novo pozorišče,
kako ljubiti z deli očetnjavo!
V neštetih verzih pojem mož teh slavo.

ZAPISI

K UVODU V CAMŌENSOV EP LUZIJADA

TINE D:BELJAK

Da priobčujem te uvodne stance iz svetovnoznanega epa „Luzijade“ portugalskega pesnika Luisa de Camões-a (Camoens), sta me povzбудila dva razloga: prvič da je pred par leti ves kulturni svet praznoval 400 letnico izida tega epa, ki je izšel 12. marca 1572 leta ter da je v letu 1974 slavil prav tako 450 letnico pesnikovega rojstva (1524). In k temu naj dodam še tretjega: Slovenci poznamo to svetovno knjižno delo večinoma samo po omembi v Prešernovi Glosi, ne vem pa, da bi izšlo kakšno esejistično ali literarno zgodovinsko razpravljanje o njem, razen omemb v raznih kompendijih, pregledih svetovnih književnosti, kakor so jih izdali A. Ocvirk, Fr. Sušnik... in v najnovejšem času Janko Kos (Svetovna književnost 1962). Ta zadnji ga uvršča med vodilne renesančne pesnike ter je označen ep „Luzitanci“ kot „najpomembnejše delo renesančne viteške epike, ki obravnava zgodovinsko snov: potovanje Vasca de Gama v Indijo“ (I, 366). Včasih so res sodili, da je po zgledu Vergilovega epa Eneida, spev o Eneju, tudi Luziada spev o Lusu, (t. j. potomcu Bachovega spremljevalca Lusa, ki je začetnik portugalskega rodu), spev torej o Portugalcu Vascu de Gama. Toda v resnici je to spev o Portugalcih, Os Lusíadas, je ogromna slika vse portugalske zgodovine, postavljena po Homerjevem zgledu med nebo in zemljo, med antične bogove, ki se udeležujejo boja za človeka in narod, res da s poganskimi imeni, toda skoraj že z lastnostmi krščanskih angelov, dobrih in zlih. Je najbolj Homerju podobna skladba poantične evropske književnosti humanizma, renesanse in že protireformacijske miselnosti.

Ne mislim pisati študije o njem, podal bi ob tej priložnosti samo par citatov o njegovem pomenu, da se ne reče, da smo šli Slovenci molče ob pesniku, ki ga je Prešeren postavil v vrhove svetovnega Parnasa.

Španski literarni zgodovinar Fidelino de Foguerero v svoji *Historia literaria de Portugal* (Colección Austral, 1948) piše: „Luzitanci so epopeja. Epopeja pa je vpesnitev mita. Mit je pogoj za epopejo. In tak mit je bila pot Vasca de Gama v Indijo, ki je svoj čas mnogo bolj razgibala svetovno javnost kot Kolumbovo odkritje Amerike ali pot Hernanda Magellanesa okrog sveta. Šele potem, ko je v iskanju Indije peščica herojev morske in kolonialne ekspedicije osvojila in ustanovila morski in trgovski imperij (portugalski), so ti dogodki postali mit ter tako ustvarili vzdušje za epopejo. In to vzdušje je ustvarilo legendo ter iskalo novega Homerja, da dopolni to delo. Tako je bilo več poskusov, ustvariti nacionalno pesnitev. Toda uspelo je samo Camōensu.

Portugalska kritika daje pesnitvi pomen nacionalne epopeje. Toda „Luzitanci“ so mnogo več kot samo biblija luzitanskega patriotizma. Je triumfalni slavospev renesansi, je himna človeški slavi, ki je premagala vse ovire in osvojila morje... Camõens je eden genijev, ki je najbolj poln renesančnega duha. Poln paganizma in katolištva, kar dela toliko preglavice kritikom. Toda s to dvojnostjo so bili tedaj prepojeni vsi ljudje XVI stoletja od slikarjev in kiparjev do papežev. Nasprotno temu, kot se splošno misli, pa junak te epopeje ni Vasco de Gama, temveč vse portugalsko ljudstvo, vsa portugalska zgodovina, vse življenje, ki izvira iz „slavnih prsi luzitanskih“. Pot v Indijo je samo središče kristalizacije, ki oplemenituje vse okrog sebe.

Kot biblija portugalskega patriotizma pa je pesnitev ognjišče, ki daje toploto vsem generacijam. V vseh trenutkih krize se portugalska srca krepčajo z branjem te knjige, ki jo seveda interpretirajo vsi po svojih težnjah, da bi dobili iz nje vodilno pot v svojo smer. Revolucionarji restavracije, liberalizma in republike in voditelji velikih literarnih reform romantike in nacionalizma so bili častilci Camõensa. Ugled epopeje ter skrivnost pesnikovega življenja, sta naredili iz pesnikove osebnosti nov mit, ki je prav tako privlačen in sugestiven. Naloga camõenistov bi bila, poudariti objektivne temelje vsega človeškega v delu mimo samo nacionalnega sentimenta. Treba je dati epopeji univerzalen pomen kot neprekosljivemu izrazu nekaterih bitnih lastnosti renesančnega človeka, ki so: obvladanje morij, navduševanje ob daljavah, odkrivanje eksotičnih čudovišč, zaupanje v nepredvidene sile človeških naporov, melanholija lastne samote spričo sovražnih sil, ki jih podpirajo samo fantastični bogovi.“

Tako španski literarni zgodovinar.

Francoski primerjavni zgodovinar Lolier ga v svoji Primerjavni zgodovini književnosti (španski prevod, str. 181) postavlja bliže v čas protireformacije, ter mu je Camõens pesnik, „ki je najmanj sto let zaslužil nositi ime zastavonoše svetovne civilizacije... kot stvarnik najvzvišenejše epopeje...“ In nato dodaja: „Toda kakor Dante, Tasso ali Cervantes... je tudi Camõens moral trpeti nasprotovanja usode... ter je končal v mizeriji, največji revii...“

In tu smo kot doslovno pri našem Prešernu.

Po uvodu v španski prevod *Los Lusíados*, ki ga je v prozi priredil Manuel Aranda y San Juan (izdaja l. 1947), posnemam podatke o smrti tega velikega svetovnega in portugalskega pesnika z vrhov Parnasa: Po izidu *Luzitancev*, ki so dosegli tako velik uspeh, da so še isto leto izšli v drugi izdaji, je bil Camõens zelo čaščen, če so ga srečavali na ulici. Zamenjal je meč in hodil ob palici. Zadnja leta je hodil poslušat predavanja iz bogoslovja v samostan sv. Dominika, vsedel se je v zadnje vrste mladih bogoslovcev, da je bil kakor ponižen učenec... že nepoznan. Res je dobil takoj po prvi izdaji svoje epopeje od kralja Don Sebastiana, kateremu jo je posvetil, dosmrtno pokojnino, toda ta je postala tako majhna, da je šla vsa za „upravne stroške“, kakor bi rekli danes. Pesnik je resnično živel od miloščine, ki jo je zanj nabiral njegov zvesti strežnik, katerega je pripeljal iz Jave, da je imel za oglje za kurjavo peči... hrano pa mu je dajala neka mulatka

Barbara od branjerije, iz hvaležnosti, ker jo je osvobodil suženjstva. Umrl mu je tudi javanski strežnik in ob smrti je bil pesnik popolnoma zapuščen.

Strašno je trpel, ko je videl, da ugaša tudi velika portugalska slava, ki ji je pel svojo pesem. Še celo pa, da je mladi kralj Don Sebastijan, katerega je on sam s svojimi pesmimi naravnost bodril na križarsko vojsko proti Maročanom, v resnici šel tja, kjer je doživel poraz in smrt. Tedaj je pisal pismo, v katerem piše: „Moje življenje se izteka in vsi bodo videli, da sem tako ljubil svojo domovino, da se nisem zadovoljil samo s tem, da umrem v njenem naročju, temveč da hočem tudi umreti z njo.“ In ko so mu sporočili novico o porazu in smrti kralja (4. 8. 1578) v katerem je on gledal, kot pravi v posvetilu k epopeji, „preroka domovine in stare svobode, upanje na razcvet krščanstva, čudež dobe, strah poganskih Mavrov, poslan svetu od Boga, da zavlada poganom“ o katerem je sanjal, da bo stopil v zgodovino v vsej gloriiji, je dvignil oči k nebu in vzkliknil: „Naj umrem z njo!“

Umrl je potem drugo leto 1579, po mnenju nekaterih začetkom leta, drugih na koncu (J. Kos ima letnico 1580).

Pred smrtjo so ga poslali v bolnico. Tam ga je obiskal p. José Indio, ko mu je prinesel sv. popotnico. Bil je popoln siromak. Imel je edino še svojo knjigo, ki jo je dal spovedniku. In ta je potem v to knjigo napisal:

„Kakšna strašna stvar, videti tako velikega duha v tako slabem položaju! Jaz sem ga videl umreti v neki bolnišnici v Lisboni. Ni imel niti rjuhe, da bi se pokrilo, in to po vsem tem, da je triumfiral v Indiji in preletel 5500 milj po morju: kakšen zgled za tiste, ki se noč in dan trudijo brez koristi kot plete mreže pajk, da lovi muhe...“

In ko je španski kralj kot novi vladar Portugalske vstopil v Lisbono in vorašal po slavnem pesniku, je bil ta že mrtev.

Pokopali so ga v cerkvi sv. Ane brez nagrobnega napisa.

Šestnajst let po njegovi smrti je njegov prijatelj don Gonzalo de Coutinho z največjo težavo našel njegov grob, ter ga dal prenesti k redovnicam frančiškankam. Po tem drugem pokopu mu je postavil nagrobni epitaf: „Tu počiva Luis de Camões, knez pesnikov svojega časa, živel je ubog in reven in tak je umrl l. 1579.“ – Nato je jezuitski pater p. Matej Cardoso po naročilu Don Martina Gonzalvesa de Camara, ljubljenca pokojnega kralja Sebastiana, zložil v latinskih pentametrih še drug napis, katerega prvi verz se glasi: (prosto preveden) „Tukaj leži – sam izbiraj: Naso (Ovid) in Flacus (Horacij) v pesmih, Martius v epigramih ter z ozirom na junaško pesem Vergil.“

Toda potres l. 1755 je popolnoma porušil to cerkev in ob tej priložnosti se je izgubil tudi pesnikov grob. Odslej: „Njegov spomin ne zavisí od umetnosti kamna.“ Ta antični verz lahko velja tudi za Camõensa.

In po tej zadnji usodi ga poznamo tudi Slovenci. Po zaslugi Prešernovi.

Le začniva pri Homeri...
prosil reva dni je stare,
drugih pevcev zgodbe beri,

Slep je, kdor se s petjem ukvarja,
nam spričujeta pisarja
Luzijade, don Kihota,
kakošna Parnasa pota...

F. Denis je sklenil svoj uvod z opombo: „Bil je velik... kot Homer, in tudi kot on berač... Toda zapustil je ob smrti več slave svoji domovini kot vsi kralji in veljaki, ki so ga podcenjevali...“

Da glosiram njegovi zadnji dve obletnici – 450 letnico rojstva in 400-letnico eposa „Luzitanci“, s katerim je pozdravil pesnik začetek portugalskega imperializma in kolonializma, katerega zadnjemu utripanju smo priče mi prav sedaj, sem poslovenil iz izvirnika te uvodne kitice njegove nesmrtna pesnitve. In tudi, da bi Slovenci ob tej priložnosti spoznali vsaj senco tega, kaj je „Luzijada“ in v kakšnem slogu je pisana. Obenem pa naj posluži ta glosa, zapis ob robu, kot komentar k Prešernovi Glosi.

OBLETNICE

ŠE EN PRISPEVEK V SPOMIN NA TOMAŽA AKVINSKEGA IN TOMIZEM

FRANCE PAPEŽ

V zapisu Cerkev in Tomaž Akvinski od Leona XIII. do danes, ki ga je Alojzij Kuvovica objavil v Meddobju (XIV|1-2), omenja avtor Kongregacijo za cerkvene študije, ki je leta 1914 sestavila 24 tez, vsebujočih temeljna načela in glavne postavke filozofskega nauka Tomaža Akvinskega. Ker so omenjene teze izredno lep povzetek sholastične filozofije in kratka, a izčrpna Suma tomizma, in ker so v svojem jedrnatem filozofskem izrazoslovju privlačno trd oreh – ne vem, če so ga slovenski tomisti že strli – sem jih skušal prevesti iz latinskega izvirnika, primerjajoč ga s španskim; oba sta objavljena v I. knjigi "Summa Teologica" (Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid 1964).

ONTOLOGIJA

1. Potenca in akt razmejujeta bit tako, da je vse, kar je, ali čisti akt, ali pa nujna sestava potence in akta, ki sta osnovna in notranja principa.
2. Akt, ki pomeni dejanskost in popolnost, je omejen edinole s potenco, ki je zmožnost sprejemanja popolnosti. Zato je v redu, v katerem je akt čist, lahko samo neobmejen in edinstven; kjer pa je končen in mnogovrsten, se druži v sestavo s potenco.
3. Zato v pomenu popolnosti biti obstaja samo ena čista bit, ki je Bog. Vse ostale stvari, ki so deležne biti, so po svoji naravi omejene in sestavljene iz bistva in bivanja, ki sta stvarno različna principa.

4. Pojem bitja, ki poseduje bit, ne pristoji Bogu in stvarnem enakovredno, niti ne povsem protislovno, ampak analogno, z naliko pridevka in uskladitve.

5. Poleg tega je v vsakem bitju stvarna sestava podstatnega subjekta z drugotnimi oblikami, ki so pridane kot pridevnosti ali pripadnosti. Ta sestava bi ne bila umljiva, ko bi ne bila bit prejeta v drugačnem bistvu, kot pa je sama v sebi.

6. Poleg absolutnih pripadnosti obstajajo tudi relativne, ki so danosti ali razmerja z ozirom na kaj. Kajti čeprav razmerje do nečesa ni samo po sebi neločljiva realnost, obsežena v drugi, ima vendar dostikrat vzrok in utemeljitev v stvareh ter je zato realna bitnost, različna od podstatnega subjekta.

7. Duhovno bitje je po svojem bistvu popolnoma enostavno. Vendar pa je v njem dvojna sestava: bistvo in bivanje – esenca in eksistenca – ter podstat in pripadnosti.

KOZMOLOGIJA

8. Glede na bistvo sestavljata snovno bitje potencia in akt; oba, potencia in akt, pa se v redu tega bistva imenujeta materija in forma.

9. Nobeden od obeh delov nima biti sam v sebi; ne nastajata in se ne uničita, tudi ju ne postavljamo sama ob povedek, ampak le kot razmejitev pojma podstati, katere bistvena principa sta.

10. Čeprav je razsežnost na celostne dele posledica snovne narave, vendar v telesu ni isto podstatna bit, kot razsežnostna bit. Podstat – substanca – je kot taka nedeljiva, a to ne na način točke, ampak na način bitij, ki jim je snovna razsežnost tuja. Količina, ki daje substanci razsežnost, se od nje stvarno razlikuje in je le njena pripadnost.

11. Snovnost zaznamovana s količino je princip individuacije, se pravi, številčnega razločevanja, ki ni mogoče pri čistih duhovih med enim in drugim posameznikom v isti vrstni naravi.

12. Prav zaradi količine je telo omejeno na prostor, tako da mu je v tej omejenosti absolutno nemogoče biti na več kot enem kraju hkrati.

BIOLOGIJA IN PSIHOLOGIJA

13. Telesa se dele v dve kategoriji: kategorijo živečih in kategorijo tistih, ki so brez življenja. Da sta možni v isti podstati – subjektu – bistveno gibalna in bistveno gibljiva stran, potrebuje podstatna oblika živečih teles, imenovana duša, neko organsko naravnost in raznoterost.

14. Duše vegetativnega in senzitivnega reda ne morejo bivati v sebi, ne biti ustvarjene za sebe, ampak bivajo in so ustvarjene samo kot princip, po katerem živeči sestav obstaja; zato so zaradi svoje popolne odvisnosti od snovi uničene, ko se njihov sestav uniči.

15. Človeška duša obstaja, nasprotno, v sebi; ustvarjena je od Boga in vdihnjena v telo v trenutku, ko je za to dovolj pripravljeno. Po svoji naravi je neuničljiva in neumrljiva.

16. Ista razumna duša je tako združena s telesom, da je to njena cdina podstatna oblika in po njej ima človek svojo človeško bit, svojo naravo, življenje in telo, podstat in osebnost. Zato daje človeku duša vse bistvene stopnje popolnosti ter sporoča telesu isti dej biti, po katerem sama živi.

17. Iz človeške duše izhajata po naravni danosti dve vrsti zmožnosti: organska in neorganska; osnova prve, ki je vrsta čutnosti, je raznoterostni sestav, osnova druge pa je duša sama. Zato je razumevanje zmožnost, ki je bistveno neodvisna od svojega pomožnega organa.

18. Razumnost sledi nesnovnosti v takem obsegu, da se stopnje razumnosti merijo po stopnjah oddaljenosti od snovnosti. Primeren predmet za razumevanje je v glavnem bit kot taka, predmet, primeren človeškemu razumevanju v sedanjem stanju združenja s telesom pa se omejuje na bistva, odmišljena od posameznih snovnih danosti.

19. Spoznavanje nam prihaja torej od čutnih stvari. Ker pa čutno ni spoznavno v deju, je treba pripustiti v duši poleg formalno razumevaločega uma neko dejavno zmožnost, ki odmišlja predstavne vrste od podob.

20. Po teh predstavnih vrstah spoznavamo naravnost splošne pojme; s čuti in tudi z razumom dojemamo posamezno, zatekajoč se k čutnim podobam, do spoznanja duhovnega pa se dvigamo po analogiji.

21. Volja ne deluje pred razumom, ampak mu sledi in želi nujno to, kar se ji nudi kot dobro in kar popolnoma zadošča poželenju; med ostalimi dobrinami, ki se ji predstavijo v spremenljivi možni podobi, pa izbira svobodno. Zato sledi izbira zadnji praktični odločitvi, vendar pa je odvisno od volje, če je ta odločitev zadnja.

TEODICEJA

22. Božje bivanje ne dojemamo z neposredno intuicijo, niti z apriornim dokazovanjem, ampak „a posteriori“, se pravi, po stvareh, izvajajoč vzrok iz učinka v smeri: a.) od stvari, ki se gibljejo, ne da bi imele v sebi princip gibanja, do prvega vira gibanja; b.) iz razvoja stvari po medsebojno podrejenih vzrokih do prvega nepovzročene vzroka; c.) iz pokvarljivih stvari, ki so v enakem razmerju do biti in ne-biti do absolutno popolnega in potrebnega bitja; č.) od stvari, ki po svojih skrčenih popolnostih bitja, živetja in razumetja bolj ali manj so, živijo in razumevajo, do tistega, ki je najvišji razum, polnost življenja in popolnost biti; in končno d.) od reda v vesolju do razuma, ki vse stvari ureja, postavlja in vodi k cilju.

23. Metafizični sestav božjega bistva je pravilno mogoče izraziti, rekoč, da obstaja v stvarni istosti s svojo eksistenco, se pravi, da je

svoje lastno podstatno bivanje; v tem je vzrok njegove neskončne popolnosti.

24. Prav zaradi te čistosti biti se loči Bog od vseh končnih stvari, iz česar pa izhaja prvič: da svet ni mogel nastati drugače kot po stvarjenju; drugič, da ne more biti niti po čudežu dana nobenemu končnemu bitju zmožnost stvarjenja, ki je v sebi ustvarjanje biti kot take; in končno: da ni mogoče nobenemu ustvarjenemu povzročitelju vplivati s kakršnim koli učinkom, ne da bi prej dobil vzgib od prvega Vzroka.